

HEEFT DE BIJBEL EFFECT?

Een onderzoek naar Bijbellezen in de Amsterdamse pioniersgemeenschap Heilig Vuur West en de invloed daarvan op deelnemers

'Er zijn ervaringen die je leven overhoop gooien. Dan moet je ook nog iets aan de Bijbel hebben. Juist dan.'

Aaldert van Soest

Studentnummer: 1200224
Masterthesis
Protestantse Theologische Universiteit
Maart 2018

Begeleiders:
prof. dr. Klaas Spronk, prof. dr. Peter Ben Smit

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
1. Achtergrond en onderzoeksmethode	4
1.1 Gewone Bijbellezers	4
1.2 Effect van Bijbellezen	5
1.3 Onderzoeksmethode	6
1.4 Eigen positie.....	8
1.5 Opbouw van deze thesis.....	9
2. Heilig Vuur West: de context	11
2.1 Stadsdeel Oud-West.....	11
2.2 Geschiedenis van Heilig Vuur West.....	12
2.3 Karakterisering en doelgroep	13
2.4 Bijbelgebruik bij Heilig Vuur West.....	15
3. Beschrijving van een praktijk.....	16
3.1 Bijbelstudiegroep Aan het Woord.....	16
3.2 Spiritueel café De Zoekende Ziel.....	20
3.3 Samenvatting en vergelijking.....	25
4. Vijf persoonlijke verhalen.....	27
4.1 Sandra: met Mozes door de zee	27
4.2 Herman: van studieus naar onbevangen Bijbellezen	31
4.3 Rob: licht zit in mensen zelf	33
4.4 Margreet: gedachten zijn krachten.....	37
4.5 Frank: Bijbel vult met positieve energie.....	40
5. Analyse	44
5.1 Karakteristieken	44
5.2 Gemeenschapvorming en Bijbellezen	47
5.3 Heeft Bijbellezen effect?	50
6. Conclusie	55
Literatuur.....	57
Bijlage 1: vragenlijst diepte-interviews.....	59
Bijlage 2: verslagen en transcripties	60

Inleiding

In september 2017 publiceerde het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) een onderzoek naar Bijbelgebruik. Eén op de vijf Nederlanders bleek de Bijbel te lezen en dat had meestal een overwegend positieve uitwerking op hen. Ongeveer driekwart van de Bijbellezers zei dat de Bijbel hen ‘verraste’ (74 procent), vrolijk stemde (77 procent) of antwoord gaf (76 procent). Op de schaal tussen ‘de Bijbel confronteert me’ en ‘bevestigt me’, was het beeld meer gelijk (respectievelijk 42 en 46 procent). Bijbellezen lijkt dus op basis van deze enquête effect te hebben. Maar de antwoorden bestaan uit algemene categorieën en zijn ongetwijfeld mede beïnvloed door de gesloten vraagstelling in het onderzoek. De vraag hoe dit effect zich concreet vertaalt in het dagelijks leven van mensen, is hiermee nog niet of nauwelijks beantwoord.

Dit onderzoek spitst zich toe op die laatste vraag. Ik bekijk hoe Bijbellezen vorm krijgt in een specifieke context en welke uitwerking dat heeft op deelnemers. Daarvoor heb ruim drie maanden – van maart tot juni 2016 – geparticipeerd in activiteiten van Heilig Vuur West, een pioniersplek van de Protestantse Kerk in Amsterdam Oud-West. Ik bezocht er twee typen bijeenkomsten waar de Bijbel werd gelezen en besproken en hield diepte-interviews deelnemers. De hoofdvraag in dit onderzoek is:

Hoe wordt in de projecten van Heilig Vuur West de Bijbel gelezen en welke effect heeft Bijbellezen op deelnemers?

Aan de beantwoording zitten haken en ogen. Allereerst is de vraag wat precies wordt bedoeld met ‘effect’. In mijn onderzoek ligt de focus op concrete voorbeelden in het dagelijks leven. Hoe komt in het gewone leven van deelnemers de Bijbel en de bespreking ervan terug? Dat blijkt in de praktijk niet makkelijk te achterhalen. In interviews vonden mensen het moeilijk voorbeelden te geven en de antwoorden zijn zo divers dat generalisaties niet zomaar te maken zijn. Toch is het een uitermate relevante vraag, die vele miljoenen mensen aangaat. De Bijbel wordt alleen in Nederland al door bijna 3 miljoen mensen gelezen blijkt uit het NBG-onderzoek.

De zoektocht naar het effect van Bijbellezen heb ik zelf ervaren als een experiment. Ik had weinig ervaring met etnografisch onderzoek en wilde mezelf niet beperken door vooraf al bepaalde categorieën te bedenken. Daarmee heb ik het mezelf in de analyse niet makkelijk gemaakt. Maar het betekende ook dat ik me kon laten leiden mijn waarnemingen zelf, waarbij ik ook gebruik heb gemaakt van een ruim tien jaar lange ervaring in de journalistiek.

Aan dit onderzoek begon ik ruim twee jaar geleden. Een aantal mensen wil ik graag bedanken voor hun hulp in deze periode. Allereerst mijn begeleiders Klaas Spronk (Protestantse Theologische

Universiteit) en Peter-Ben Smit (Vrije Universiteit), die vanaf het begin allebei zeer betrokken waren bij de inhoud van het onderzoek. Ze hebben me voorzien van goede tips en tussentijdse feedback, maar tegelijk ruimte gegeven om het onderzoek op mijn eigen manier aan te pakken. Johan Roeland (Vrije Universiteit) dank ik voor het meedenken bij het opzetten van mijn onderzoek en Daan Beekers (Universiteit Utrecht) voor de feedback op mijn onderzoeksplan en interviewvragen. Heilig Vuur West ben ik erkentelijk voor de gastvrijheid, in het bijzonder de leiders van de bijeenkomsten Willemien van Berkum en Ole van Dongen. Zij hebben me alle vrijheid gegeven om onderzoek te doen. Mijn vrouw Jolien dank ik voor haar geweldige steun. In het jaar dat wij trouwden, was ik veel bezig met het (naast mijn werk) afronden van studie en scriptie. Zij heeft me daarvoor alle vrijheid gegeven. Ook de komst van ons eerste kind heeft me geholpen. Hij/zij vormde de ultieme stimulans om dit onderzoek voor de geboorte af te ronden.

1. Achtergrond en onderzoeksmethode

In dit introducerende hoofdstuk geef ik allereerst beschrijving van het concept ‘gewone Bijbellezers’ en ga ik in op het empirische onderzoek dat is gedaan naar het effect van Bijbellezen. Ik sluit daarbij aan op het werk van met name Hans de Wit. Vervolgens beschrijf ik de methode van mijn eigen onderzoek naar Bijbellezen binnen de Amsterdamse pioniersgemeenschap Heilig Vuur West. Omdat in een kwalitatief empirisch onderzoek als dit de onderzoeker zijn eigen persoon ten volle inzet, beschrijf ik ook mijn eigen positie als Bijbellezer en onderzoeker. Ten slotte geef ik overzicht van de opbouw van deze thesis.

1.1 Gewone Bijbellezers

Een tekst is pas voltooid, als hij wordt gelezen. Paul Ricoeur onderscheidt twee manieren van lezen die volgens hem in elkaars verlengde liggen: uitleg en interpretatie. In zijn essay ‘*What is a text?*’ karakteriseert hij interpretatie als toe-eigening (*appropriation*). Wie zich een tekst toe-eigent begrijpt zichzelf beter, overbruggt de culturele kloof met de tekst én actualiseert die (Ricoeur, 1971, 144-145). Lezen is een gebeurtenis, zoals de uitvoering van een muziekstuk: ‘it betokens the fulfillment, the actualization of the semantic virtualities of the text’ (idem, 145).

Bijbellezen kun je vanuit diezelfde twee gezichtspunten bekijken: de uitleg is het terrein van de (wetenschappelijke) exegese. Je hebt die wetenschap nodig, alleen al om tot vertalingen te komen die de Bijbel toegankelijk maken voor breder publiek. Kierkegaard, die de Bijbel vergelijkt met een liefdesbrief, noemt in dat verband wetenschappelijk voorwerk een ‘noodzakelijk kwaad’ (Martens, 2013, 158). De tweede manier van lezen is die van de interpretatie of toe-eigening. Dat zou je het terrein kunnen noemen van elke lezer, wetenschappelijk en niet-wetenschappelijk.

In zijn empirisch-hermeneutische onderzoek naar intercultureel Bijbellezen beroept Hans de Wit zich op dit onderscheid van Ricoeur (De Wit, 2004, 8-9). In zijn onderzoek staan de gewone lezers (*ordinary readers*) centraal. Maar terwijl Ricoeur in zijn essay probeert de twee manieren van lezen (uitleg en interpretatie) met elkaar te ‘verzoenen’ (de exegeet stelt de toe-eigening slechts uit tot het einde van het proces – Ricoeur, 1971, 150), schetst De Wit een vrij scherpe tegenstelling tussen de wetenschappelijke leeshouding en die van de gewone lezer. ‘The effect on ordinary readers of dealing with the Bible in a scholarly way is often devastating, not because scholars intend it to be, but because the instruments used to approach the text are so different: power and knowledge rather than expectation and hope’ (De Wit, 2004, 7). Hij pleit daarom voor interactie tussen de twee benaderingen (idem, 8).

De tegenstelling tussen wetenschappelijke en gewone lezers loopt in het werk van De Wit deels parallel aan die tussen westerse en niet-westerse lezers. Een Colombiaanse leesgroep die werd gekoppeld aan een Nederlandse groep, verwoordt dat treffend: 'Our reading of the Bible goes more to life, the reading of other people from other cultures is more about understanding, they bring up problems that don't come up in popular sectors' (Madera Vargas, 2015, 308). Ook in andere uitwisselingen komt dit verschil naar voren. Twee citaten uit verslagen van Nederlandse leegroepen: 'We are impressed by the direct way the partner group dealt with the Bible story.' En: 'We are impressed by the way they bring the Bible texts into practice in daily life' (Molenaar, 2004, 105).

Of een wetenschappelijke of westerse leeshouding de toe-eigening echt in de weg staan is de vraag. Mogelijk werkt toe-eigening in de westerse cultuur anders dan in niet-westerse culturen of hangt het af van de gekozen Bijbelgedeelten. In de projecten van De Wit zijn veelal narratieve teksten (De Samaritaanse vrouw en de verkrachting van Tamar) gekozen, die mogelijk sneller aansluiten bij niet-westerse culturen. Daarnaast ligt door de interculturele uitwisseling de nadruk op verschillen.

In dit onderzoek vormen tegenstellingen tussen culturen en leeshoudingen niet het uitgangspunt. Ik onderzoek geen interculturele uitwisseling, maar één bestaande praktijk in een Nederlandse context. In de geobserveerde Bijbelstudies lopen de meer wetenschappelijke vragen (uitleg) en de vragen uit het persoonlijk leven (interpretatie) door elkaar heen. Daarnaast houd ik diepte-interviews met vijf deelnemers van Nederlandse afkomst. Vier van hen volgden onderwijs aan een Nederlandse universiteit en zijn dus vertrouwd met het westerse, wetenschappelijke denken. Ik onderzoek of en hoe in deze specifieke context mensen verbinding maken met de Bijbel.

1.2 Effect van Bijbel lezen

'For us, the Bible is a resource for social and individual transformation. Contextual Bible Study is the methodology we have developed to do this' (Contextual Bible Study Manual, 2014, 3). Dat staat in de inleiding van de handleiding voor contextuele Bijbelstudie, die onder leiding van Gerald West is ontwikkeld aan het Ujamaa Centre. Er zijn veel getuigenissen van mensen die bevestigen dat hun leven veranderde door het lezen van de Bijbel. De Wit verwijst naar het bekende verhaal dat Augustinus beschrijft in zijn *Confessiones*: hij hoorde een kinderstem zeggen 'neem en lees', las vervolgens een tekst uit Romeinen 13 en onderging onmiddellijk een drastische verandering in zijn leven (De Wit en Dyk eds., 2015, 56).

De veronderstelling dat de Bijbel transformerende kracht heeft, is niet van vandaag of gisteren. Maar ondanks de toegenomen aandacht voor de Bijbellezer is er nog nauwelijks empirisch onderzoek naar gedaan, stelt De Wit. Het is eerder een 'hoped for'-effect (idem, 62). En in de drieduizend pagina's

empirisch materiaal binnen het project *Through the eyes of another* was slechts één voorbeeld te vinden van een groep die als gevolg van de Bijbelstudie een concrete actie ondernam (idem, 2).

Is de wens (de Bijbel verandert mensen) de vader van de gedachte? De enige manier om hier echt achter te komen is empirisch onderzoek. Makkelijk is dat niet. Want hoe meet je het effect van Bijbellezen? Kun je gedrag of (psychologisch) welzijn meten voor en na het lezen? En als dat zou kunnen, is in hoeverre zijn verschillen dan veroorzaakt door het lezen van de Bijbel? De complexiteit van de materie is geen reden om er geen onderzoek naar te doen. Daarvoor is de vraag naar het effect van Bijbellezen te zeer de moeite waard.

1.3 Onderzoeksmethode

Om de praktijk en het effect van Bijbellezen op het spoor te komen, voer ik een kwalitatief onderzoek uit. Die methode heeft zich met name in de sociale wetenschappen ontwikkeld tot volwaardige onderzoeksmethode.¹ Als kwalitatieve gegevens gelden volgens de definitie van Barton en Lazarsfeld 'descriptions of people and events, drawn from direct observation, interviews, casestudies, historical writings, the writings of participants' (geciteerd bij: Wester, Smaling & Mulder, 2000, 16). Participerende observatie geniet volgens Wester de voorkeur. Begrippen worden niet vooraf geconstrueerd, maar de werkelijkheid wordt zo veel mogelijk gezien door de ogen van betrokkenen. Het type onderzoek is vooral beschrijvend van aard. Pas in tweede instantie kan eventueel een bestaande theorie worden toegepast of een nieuwe ontwikkeld (Wester, Smaling & Mulder, 2000, 22-23).

In dit onderzoek heb ik twee manieren voor het verzamelen van data gecombineerd. Ik woonde zeven Bijbelstudiebijeenkomsten bij die georganiseerd waren door Heilig Vuur West, een protestantse pioniersgemeente in Amsterdam Oud-West. Ik participeerde in deze bijeenkomsten door mee te doen aan het gesprek. Bij het voorstellen aan het begin maakte ik de deelnemers duidelijk dat ik niet alleen participant was, maar ook onderzoek deed naar Bijbellezen. Daarbij vertelde ik dat ik hen nooit met naam en toenaam zou noemen in mijn onderzoek, zodat ze zich niet geremd hoefden te voelen. Na afloop van elke bijeenkomst maakte ik een verslag.

De tweede manier om data te verzamelen was die van diepte-interviews. Mensen die ik heb ontmoet tijdens de verschillende Bijbelstudies, vroeg ik na afloop of ze wilden meewerken aan zo'n interview.

¹ In de opzetfase van mijn onderzoek heb ik twee sociale wetenschappers laten meedenken. Johan Roeland, antropoloog aan de Vrije Universiteit Amsterdam, gaf me tips over het verzamelen van data (participerende observatie en diepte-interviews) en Daan Beekers, religiewetenschapper aan de Universiteit Utrecht, gaf feedback op mijn onderzoeksplan en de vragenlijst (bijlage 1) voor de diepte-interviews. Op zijn advies maakte ik de vragen zo open en concreet mogelijk (bijvoorbeeld vragen naar voorbeelden)?

Ik heb diepte-interviews gehouden met vijf personen: twee vrouwen en drie mannen. Vier van hen behoorden tot de geregelde bezoekers van de Bijbelstudies. Eén persoon benaderde ik nadat hij twee keer was geweest. Hij wist op dat moment nog niet of hij zou terugkomen. Eén persoon die ik benaderde wilde niet meewerken. De duur van de interviews varieerde van één uur tot drie uur. Van alle interviews maakte ik een opname en vervolgens transcriptie. Voor deze thesis werkte ik de interviews uit tot vijf persoonlijke verhalen van drie tot vier pagina's. Die heb ik vervolgens gemaaild aan de geïnterviewden waarna ik probeerde telefonisch met hen in gesprek te gaan over de tekst. Het doel hiervan was tweeledig: ik wilde aan de geïnterviewden terugkoppelen wat ik met hun verhaal had gedaan. Daarnaast gaf dit tweede gesprek mij de mogelijkheid nog nieuwe informatie op te doen. Als mensen hun eigen verhaal terug lezen, zou dat bij hen weer nieuwe inzichten, verbanden of voorbeelden op kunnen roepen. In de praktijk bleken deze telefonische gesprekken weinig inhoudelijke toevoegingen op te leveren, behalve dat de interviews op een aantal details werden aangepast.

Alle interviews hield ik met blanke inwoners van Amsterdam. Bij de activiteiten van Heilig Vuur West (HVW) komen ook mensen met een allochtone achtergrond, maar in de Bijbelstudies vormen zij een kleine minderheid. Bij de meeste deelnemers had de betrokkenheid bij HVW een verband met een 'crisiservaring', zoals een traumatische gebeurtenis, een verslaving of een psychiatrisch verleden. Het is daardoor mogelijk hen te beschouwen als mensen die de Bijbel kan lezen vanuit de ervaring van existentieel lijden ('reading with your soul' – Martin Buber, geciteerd bij De Wit, 2004, 13). Tegelijk stonden ze met beide benen in een westerse context.

Behalve de Bijbelstudies heb ik een zondagse viering van Heilig Vuur West en een buurtmaaltijd bezocht om de context beter te leren kennen. Ten slotte interviewde ik de oprichter van HVW (Margrietha Reinders), de huidige predikant-pionier (Willemien van Berkum), en de leider van de Bijbelstudies Aan het Woord (Ole van Dongen). Alle observaties en interviews vonden plaats in de periode van maart tot en met juni 2016.

Ik ben dit onderzoek – zoals gebruikelijk bij kwalitatief onderzoek – zo open mogelijk in gegaan. Ik heb zo veel mogelijk waarnemingen gedaan tijdens de Bijbelstudies. Van de eerste twee bijeenkomsten schreef ik verslagen direct na afloop, op basis van herinnering. Omdat ik dan toch al details vergeten bleek te zijn, besloot ik daarna al tijdens de bijeenkomsten aantekeningen te maken. Voor de interviews had ik een vaste vragenlijst (zie bijlage 1), zodat in die gesprekken vergelijkbare onderwerpen aan bod zouden komen. Tijdens de interviews ben ik soms wel van die lijn afgeweken, om zo veel mogelijk te weten te komen van de geïnterviewden en hun relatie tot de Bijbel. Het uitgangspunt is immers niet mijn model vooraf, maar de ervaring van de mensen (Wester, 2000, 22-

23). In deze thesis geef ik de resultaten zo systematisch mogelijk weer, maar de diversiteit van de data en de ongrijpbaarheid van observaties en interviews maken makkelijke generalisaties onmogelijk. 'What can be discovered by qualitative research is not sweeping generalizations, but contextual findings' (Maykut and Morehouse, geciteerd bij Van der Walt and Barker, 2015, 216).

1.4 Eigen positie

Vanwege de persoonlijke betrokkenheid in een kwalitatief onderzoek, beschrijf ik mijn eigen verhouding tot het onderwerp. Bijbellezen kreeg ik als kind mee. In het reformatorische gezin waaruit ik kom, werd dagelijks aan tafel gelezen uit de Bijbel. Op zesjarige leeftijd kreeg ik een zakbijbeltje in Statenvertaling van mijn ouders. Ik kreeg mee dat lezen daaruit je tot geloof en verandering kon brengen. Mijn moeder vertelde me als kind over haar eigen bekering. Als geboren Staphorstse was ze zeer christelijk opgevoed, maar als twintiger kwam ze in haar eigen woorden 'tot ruimte'. Het gebeurde toen ze een vers uit de Bijbel las, 2 Korinthiërs 4:6: 'Want God, Die gezegd heeft, dat het licht uit de duisternis zou schijnen, is Degene, Die in onze harten geschenen heeft, om te geven verlichting der kennis der heerlijkheid Gods in het aangezicht van Jezus Christus' (Statenvertaling). Het was alsof op dat moment de schellen van haar ogen vielen en ze zag wat de betekenis van Jezus was. Als kind en puber maakte haar verhaal indruk op me en hoopte ik dat mij ook zoiets zou gebeuren. Een vergelijkbare ervaring kreeg ik niet. En het idee dat dat wel zou moeten, ben ik inmiddels kwijt. Wel groeide ik derhalve op met de diepe overtuiging dat de Bijbel mensen verandert – soms heel direct, zoals bij mijn moeder of in het eerder aangehaalde voorbeeld van Augustinus.

In mijn twintigersjaren raakte ik zekerheden kwijt als het gaat om geloof. Dit ging samen op met het losraken uit een reformatorische subcultuur. Kerkelijk bevind ik me nu in het midden van de Protestantse Kerk en ben ik lid van een gemeente die voorheen tot de Gereformeerde Kerken in Nederland behoorde. Dat de Bijbel mensen kan veranderen, geloof ik nog steeds. Maar ik heb geen duidelijke ideeën meer over het hoe en waarom, zoals die wel bestonden in de reformatorische gemeenschap waaruit ik kom.

Ik sta open voor de persoonlijk ervaringen die mensen hebben bij het lezen van de Bijbel, maar ontwikkelde een soort allergie voor een al te dwingend gebruik van de Bijbel. Van mijn achtergrond probeerde ik me bewust te zijn tijdens de participerende observatie bij Heilig Vuur West. Mijn allergie voor al te stellige opvattingen over de Bijbel had me kunnen verleiden om op een bepaalde manier te reageren en het gesprek daarmee te sturen.² Ik heb geprobeerd enerzijds mijn eigen leeservaringen in

² Daan Beekers wees me hierop in de feedback op mijn onderzoeksvoorstel.

te brengen en tegelijk zo open mogelijk te blijven in mijn houding, zodat ik inbreng van anderen niet zou belemmeren of sturen in een bepaalde richting.

Qua vaardigheden heb ik gebruik gemaakt van mijn journalistieke ervaring. Sinds 2006 werk ik als schrijvend journalist bij het Nederlands Dagblad. Ik heb daardoor ervaring met interviewen en met het schrijven van verslagen van evenementen en discussies. Maar er zijn verschillen met mijn journalistieke activiteiten. Interviews en reportages leiden dan meestal snel tot één artikel. Daardoor filtert een journalist de informatie snel. Soms al tijdens het gesprek of het evenement en anders in ieder geval snel daarna. In mijn wetenschappelijke empirische onderzoek moest ik dit filteren uitstellen en mijn conclusies opschorten. In de verslagen heb ik zo veel mogelijk opgeschreven wat ik me kon herinneren, ook al wist ik niet of ik daarmee iets zou doen in mijn eindresultaat. En in de interviews probeerde ik enerzijds doelgericht te zijn, maar tegelijk zo veel mogelijk voorbeelden en informatie te krijgen.

1.5 Opbouw van deze thesis

In de volgende hoofdstukken beschrijf ik de context van mijn onderzoek: de pioniersgemeente Heilig Vuur West en de mensen die de activiteiten van deze gemeenschap bezoeken (hoofdstuk 2). Ik maak hiervoor gebruik van informatie op de website en uit folders, interviews met betrokkenen en mijn eigen waarnemingen.

In hoofdstuk 3 beschrijf ik wat er gebeurt tijdens de verschillende Bijbelstudies van Heilig Vuur West. Ik bezocht twee soorten bijeenkomsten waar het lezen van de Bijbel uitgangspunt was. 'Aan het Woord' is een groep die eens in de maand op donderdagavond samenkomt en waar de Bijbeltekst nadrukkelijk centraal staat. In het voorjaar van 2016 werden gelijkenissen uit de Evangelieën bestudeerd. 'De Zoekende Ziel' is een maandelijks bijeenkomst op zondagmiddag in café Frieda in Amsterdam Oud-West. Daar wordt ook een Bijbelgedeelte gelezen, maar het gesprek is iets vrijer en wordt onder meer op gang gebracht door gespreksvragen. Aan het Woord bezocht ik drie keer, De Zoekende Ziel vier keer. De waarnemingen hier zijn met name belangrijk voor de beantwoording van het eerste deel van mijn onderzoeksvraag: hoe wordt in de projecten van HVW de Bijbel gelezen?

Hoofdstuk 4 bevat vijf persoonlijke verhalen, gebaseerd op vijf diepte-interviews met deelnemers aan de Bijbelstudies. Eén van hen bezocht alleen 'Aan het Woord', een ander kwam alleen naar 'De Zoekende Ziel'. De overige drie ben ik bij beide bijeenkomsten tegengekomen. Hoewel de verhalen sterk verschillen, zijn ze op dezelfde manier opgebouwd: a) persoonlijke achtergrond, b) relatie tot de Bijbel, c) relatie tot HVW, d) effect van Bijbellezende.

In het vijfde hoofdstuk maak ik een analyse, waarin ik verband te leggen tussen de Bijbelstudies die ik heb bijgewoond, de persoonlijke verhalen en de context van Heilig Vuur West. In dit hoofdstuk geef ik karakteristieken van het Bijbellezen bij HVW, ga ik in op de relatie tussen Bijbelgebruik en de gemeenschap en op het effect van Bijbellezen. Ik sluit af met een conclusie waarin ik nog eens samenvattend inga op mijn hoofdvraag.

2. Heilig Vuur West: de context

In dit hoofdstuk beschrijf ik de context waarin ik mijn onderzoek heb gedaan: de protestantse pioniersgemeente Heilig Vuur West, in Amsterdam Oud-West. Na een beknopte schets van de wijk, ga ik in op de geschiedenis van HVW, de activiteiten, de doelgroep en het Bijbelgebruik. Mijn belangrijkste bronnen hiervoor zijn een buurtanalyse van de gemeente Amsterdam en interviews met Margrietha Reinders en Willemien van Berkum, respectievelijk oprichter en huidige voorganger bij HVW.

2.1 Stadsdeel Oud-West

Amsterdam Oud-West maakte de afgelopen twintig jaar een sterke ontwikkeling door. Het stadsdeel kampte met achterstanden, zowel qua onderhoud van woningen als in sociaal-economisch opzicht. Maar de laatste decennia trok de wijk veel jongeren aan van buiten de stad. Zij kwamen om in Amsterdam te studeren of te werken. Inmiddels bestaat 49 procent van de bevolking er uit 'nieuwe stedelingen', blijkt uit de gebiedsanalyse die de gemeente Amsterdam in 2016 van dit stadsdeel liet maken (Gebiedsanalyse, 2016, 2). Oud-West is daarmee een zogeheten 'gegentrificeerde wijk' geworden, een wijk die is opgewaardeerd door nieuwe, kapitaalkrachtige bewoners aan te trekken. Voor twintigers en dertigers is het een aantrekkelijk gebied, omdat het dichtbij het centrum ligt en veel voorzieningen heeft (Gebiedsanalyse, 2016, 2).

Margrietha Reinders, predikant en oprichter van Heilig Vuur West, leerde in haar begintijd als pionier (2009) de buurt kennen als een plek waar alles voorhanden is. 'Er waren buurthuizen, inloopcentra, servicepunten, een filmlaboratorium, ateliers, verzorgingshuizen, instellingen voor geestelijke gezondheidszorg, een revalidatieoord en een tehuis voor mensen met een verstandelijke beperking. Ook was er aan de rand van het Vondelpark een groots opgezet spiritueel centrum met een wijsd aanbod, van boeddhistische meditatie tot en met *chakra healing* en een cursus 'omgaan met agressie'. (...) Ik stond versteld van de veelzijdigheid in deze buurt! Alles leek er te zijn om een ruime kwaliteit van samenleven voor alle bewoners mogelijk te maken' (Reinders, 2016, 18).

Uit de gebiedsanalyse van de gemeente blijkt Oud-West gemiddeld tot goed te scoren op indicatoren als gezondheid en sociaal-economische positie. Er is wel één opvallende uitschieter, namelijk drankgebruik: 24 procent van de bewoners drinkt overmatig. 'De risicogroepen voor dergelijk alcoholgebruik (jongvolwassenen, mannen van Nederlandse herkomst, middelbaar en hoogopgeleiden, en alleenwonenden) zijn sterk vertegenwoordigd in Oud-West', is de verklaring (Gebiedsanalyse, 2016, 5).

Tegelijk met de 'opwaardering' van de wijk door de komst van nieuwe stedelingen, verdween de (protestantse) kerk uit Oud-West. In de jaren negentig was er nog zowel een hervormde als een

gereformeerde wijkgemeente, maar deze sloten beide hun deuren. Bij de start van Heilig Vuur West was er alleen nog een kleine katholieke parochie. Voor de kerkenraad van de Nassaukerk, de protestantse wijkgemeente in de naastgelegen Staatsliedenbuurt, was dat reden om Margrietha Reinders aan te stellen als kerkelijk pionier in Oud-West.

2.2 Geschiedenis van Heilig Vuur West

Vanuit de Nassaukerk werd Oud-West gezien als een 'oogstgebied'. Reinders kreeg in 2009 de opdracht hier op zoek te gaan naar mensen met een christelijke achtergrond, om die vervolgens weer in contact met de kerk te brengen. Het idee was dat zij 'jonge, daadkrachtige' mensen zou vinden, die de Nassaukerk van nieuw elan konden voorzien (interview Margrietha Reinders, 28 april 2016³). Reinders ging naar hen op zoek, maar vond niet veel van deze mensen. En als ze wel met hen in contact kwam, bleken ze niet geïnteresseerd te zijn in de kerk: 'Ik merkte al snel dat ik me moest oriënteren op de context en het levenspatroon van de mensen in de wijk en me niet moest laten leiden door de verwachting die de kerk van mij had.' Ze begon een spreekuur in een buurthuis, waar aanvankelijk weinig mensen op af kwamen. Daarnaast vormde ze een klein groepje betrokken christenen om zich heen, die haar wilden steunen bij het opzetten van initiatieven in de wijk. Met hen ging ze in juni 2010 voor het eerst zitten in café Alverna om er een Bijbelverhaal te lezen en daarover in gesprek te gaan. Daarmee was 'De Zoekende Ziel' geboren, een spiritueel café, dat vanaf die tijd maandelijks plaatsvond. Reinders: 'Er kwamen steeds meer mensen. Geen grote drommen bekeerlingen, helemaal niet. Het waren juist zoekers, die niets met geloof of kerk hadden. Ik nodigde hen uit om de volgende keer weer te komen. Er ontstond een heel wisselende groep van mensen, rondom een vaste kern die heel gedreven was.'

In het najaar van 2010 volgde de eerste viering op zondag, de Heilig Vuur Viering. Ook dat werd een maandelijkse bijeenkomst, in het Gasthuis. Later ontstonden nog activiteiten als een gebedskring, een filmhuis, een Bijbelstudiegroep, een vrouwenochtend, een stilteviering en een buurtmaaltijd. Deels zit er overlap in de bezoekers, maar veel mensen bezoeken specifiek een bepaalde activiteit. Zo is in de zondagse viering zo'n tien procent van de bezoekers allochtoon, maar van hen komen de meesten niet naar bijvoorbeeld de Bijbelstudies.

In een pioniersgemeente is de persoon van de voorganger (pionier) van groot belang, maar die heeft tegelijk de opdracht de gemeenschap niet van zichzelf afhankelijk te maken. In de waarden van Urban Expression, een organisatie voor gemeentestichting in steden waar ook de protestantse gemeente in Amsterdam zich door laat inspireren, staat dat als volgt omschreven: 'Wij geloven niet in het

³ Tenzij anders aangegeven zijn de citaten en parafrases van Reinders in dit hoofdstuk afkomstig uit dit interview. Als ik citeer uit haar boek, vermeld ik dat met paginanummer.

afhankelijk maken van anderen aan onszelf, maar in het ontwikkelen van lokaal leiderschap, dat de capaciteit heeft om zichzelf in stand te houden en te vermenigvuldigen in gemeenten die groeien naar volwassenheid' (Blok en Vlaardingerbroek, 2016, 84).

Dat dit een weerbarstig proces is, bleek in de periode dat ik onderzoek deed bij Heilig Vuur West: het voorjaar van 2016. Een half jaar eerder had Margrietha Reinders de leiding overgedragen aan Willemien van Berkum. Zij was al sinds 2012 betrokken bij HVW, maar werd er in september 2015 bevestigd als predikant. Die wisseling van de wacht is ook een overgang naar een nieuw type leiderschap. Aan het begin werden de beslissingen vooral genomen door de pionier, die een visieteam om zich heen verzamelde om mee te denken. 'We komen in een nieuwe fase', verklaart Van Berkum als ik haar spreek in april 2016. 'Het is nu zaak dat er geen leiderschap van één persoon meer is, maar gedeeld leiderschap waarin we gezamenlijk beslissen' (interview Van Berkum, 28 april 2016⁴).

Niet iedereen blijkt gelukkig te zijn met die nieuwe stijl. Twee personen die ik interviewde over Bijbellezen, waren lid van het visieteam. De één vanaf het begin, de ander was er later bijgekomen en werd binnen HVW gedoopt. Als ik hen een half jaar later telefonisch spreek, om nog eens door te praten over mijn uitwerking van het interview, blijken ze beiden niet meer betrokken bij HVW. De redenen zijn verschillend, maar de overeenkomst is dat ze het niet eens zijn met de koers die gevaren wordt. Ook Reinders beschrijft in haar terugblik op haar periode bij HVW de leiderschapsoverdracht als een 'buitengewoon moeilijk' proces. 'Er is niet altijd aandacht voor de rouw die mensen in dit proces doormaken. Ook ontstaan er vaak zorgen rondom de voortgang en het karakter van de pioniersgemeenschap. Mensen uit de startfase gaan weg, de opkomst vermindert en het duurt vaak even voordat het team, samen met de nieuwe pionier en de gemeente, haar koers weer heeft gevonden' (Reinders, 2016, 92).

Ondanks een andere stijl van leiderschap lijkt er geen sprake van een breuk in de activiteiten en de filosofie van de gemeenschap. De activiteiten worden op dezelfde wijze voortgezet. Bovendien is Van Berkum al jaren betrokken bij de gemeenschap, waarmee zij zich één voelt. 'Ik kwam bij HVW toen ik net in Amsterdam woonde en na een moeilijke periode hier mijn leven weer moest gaan opbouwen. Bij HVW voelde ik me meteen thuis. Ik kon er zijn wie ik ben.'

2.3 Karakterisering en doelgroep

De eerste bijeenkomst van HVW die ik bijwoon is op Paaszondag 2106 in Café Frieda, waar De Zoekende Ziel plaatsvindt. Tijdens deze bijeenkomst worden brood en wijn gedeeld, en ik begrijp dat dit alleen op of rond Pasen gebeurt bij De Zoekende Ziel. Het ontroert me dat ik met een groep voor mij onbekende mensen in een café de maaltijd van de Heer vier. Tegelijk voel ik tijdens de middag iets

⁴ Alle navolgende citaten en parafrases van Van Berkum komen eveneens uit dit interview.

van ongemak en ergernis. Dat komt met name doordat brood en wijn niet snel worden opgeruimd na het delen. Een vrouw - van wie ik kan zien of vermoeden dat ze een alcoholprobleem heeft - schenkt haar glas er een aantal keren mee vol en maakt royaal gebruik van het brood dat op tafel blijft staan. Later begrijp ik van zowel Van Berkum als Reinders dat zulke praktijken niet de bedoeling zijn. Ze worden normaalgesproken voorkomen door wijn snel op te ruimen en door enkel het eerste drankje voor deelnemers te betalen. De rest is voor eigen rekening. Er is een reden voor dergelijke maatregelen. Gaandeweg merk ik dat bij de bijeenkomsten van HVW relatief veel mensen komen met problemen. Bij een zondagse viering twee weken later (10 april) roept een vrouw dat ze het gelezen Bijbelgedeelte herkent van het drugspastoraat. De viering is verder losjes, er wordt af en toe door iemand iets doorheen geroepen, anderen lopen in en uit, en sommigen blijven op afstand zitten in het gedeelte waar na afloop met elkaar gegeten wordt.

Gesprekken met Van Berkum en Reinders bevestigen mijn beeld dat veel bezoekers van HVW kampen of kampten met (psychiatrische) problemen. Er komen mensen die ergens 'uit de bocht gevlogen zijn' (Van Berkum, 2016). Het zijn bijvoorbeeld daklozen, werklozen met een uitkering, arbeidsongeschikten, mensen die mishandeld of misbruikt zijn, mensen die na relatieproblemen geknakt zijn en er niet meer bovenop kwamen, vluchtelingen. 'Hier heten we deze mensen gewoon welkom met alle bagage die ze meenemen. Ik merk dat dat voor sommige mensen al heel bijzonder is. Dat ze gewoon kunnen komen en het niet uitmaakt dat ze psychische problemen hebben en af en toe rare opmerkingen maken' (Van Berkum).

Reinders was bij de start van HVW op zoek naar een andere doelgroep. Ze moest jonge dertigers hebben, die je overal in de wijk ziet zitten op de brug en die met elkaar lunchen en een biertje drinken. Maar die doelgroep bleek niet geïnteresseerd. Reinders beschrijft de doelgroep die uiteindelijk trouw kwam als de buurtbewoners in de marge, de onderkant van de samenleving. 'Veel van hen hadden een vorm van sociale of psychische kwetsuur. De meesten bleken alleen gaand te zijn en hun gemiddelde leeftijd was 40 jaar. Ongeveer 10 procent was van allochtone herkomst en ongedocumenteerd' (Reinders, 2016, 66). In het interview noemt ze het de verloren schapen van de samenleving. 'Ik dacht: het evangelie in ieder geval voor hen, het kiest nadrukkelijk de kant van mensen die naar God verlangen. Dat zijn niet de mensen die alles al hebben, maar die verstoken zijn van veel dingen: de lammen, de doven en de armen.'

In dit verband is de avond van Aan het Woord op 12 mei 2016 interessant. Centraal staat de gelijkenis van het koninklijke bruiloftsmaal. De aanvankelijke genodigden willen niet komen, waarna in pas tweede instantie de armen, kreupelen, blinden en verlamden worden uitgenodigd. Met wie identificeren de deelnemers zich dan zelf? De gespreksleider werpt de vraag op of de deelnemers - die hij dan beschouwt als 'de kerk' - zich kunnen identificeren met de aanvankelijke genodigden die toch niet kwamen. Die suggestie wordt door sommigen wel overwogen. Maar één vrouwelijke deelnemer

identificeert zichzelf én de anderen expliciet met die ‘verlamden’. De bijbelstudiegroep, de mensen bij HVW, dat zijn degenen die pas in tweede instantie zijn gekomen, denkt ze.

2.4 Bijbelgebruik bij Heilig Vuur West

In de visie van HVW staat een Bijbeltekst uit 1 Johannes 4 centraal: ‘Niemand heeft ooit God gezien, maar als wij elkaar liefhebben is Hij in ons werkelijkheid geworden.’ De missie is vervolgens vooral gemeenschapsvorming, maar daarin wordt de christelijke identiteit wel steeds helder gemaakt. Dat gebeurt onder meer door in verschillende activiteiten de Bijbel te gebruiken.

Vanaf het begin heeft de Bijbel een belangrijke rol gespeeld. De eerste bijeenkomst die Reinders organiseerde - na haar spreekuur in het buurthuis - was een spiritueel café, waarin een Bijbelverhaal centraal stond, over de profeet Jona. Daarna bleef in De Zoekende Ziel de Bijbel gelezen worden. Reinders: ‘De Bijbelverhalen zijn te mooi om niet te gebruiken. Je kunt ook kiezen voor een Korantekst, of iets uit de Baghavad Gita. Maar dat is wat mij betreft weglopen van de schat die je in je eigen traditie hebt.’

Ook Van Berkum neemt altijd een gedeelte uit de Bijbel als uitgangspunt bij De Zoekende Ziel, meestal uit het Nieuwe Testament. Ze stelt meestal de vraag of deelnemers iets hebben met de personen in het verhaal. ‘De Bijbel gaat over echte mensen en is heel realistisch. Allerlei rare dingen en problematiek die we in ons eigen leven tegenkomen, zie je ook terug in de Bijbel.’

Er zijn twee maandelijkse activiteiten binnen Heilig Vuur West waar de Bijbel expliciet het onderwerp van gesprek is: spiritueel café De Zoekende Ziel en de bijbelstudiegroep Aan het Woord. Deze twee heb ik gedurende drie maanden bezocht en vormen de rode draad in het volgende hoofdstuk.

3. Beschrijving van een praktijk

In de periode van maart tot en met juni 2016 sloot ik aan bij twee maandelijkse activiteiten binnen Heilig Vuur West, waar de Bijbel in groepsverband werd besproken: de bijbelstudiegroep Aan het Woord en het spiritueel café De Zoekende Ziel. Tijdens de bijeenkomsten stelde ik mezelf voor als onderzoeker in het kader van mijn studie, maar gaf ik tegelijk aan dat ik zou participeren in het gesprek. Ook beloofde ik eventuele gegevens alleen anoniem te gebruiken.

Hieronder beschrijf ik eerst mijn observaties bij Aan het Woord, daarna bij De Zoekende Ziel. Na een algemene inleiding geef ik een korte weergave per bijeenkomst. Ik heb hiervoor gekozen om een heldere structuur te bewaren in de hoofdstuk. Dwarsverbanden leg ik in hoofdstuk 5.

3.1 Bijbelstudiegroep Aan het Woord

‘Aan het Woord’ is de Bijbelstudiegroep binnen HVW, waarbij steeds één tekst wordt bestudeerd. In de periode dat ik de avonden bijwoonde, waren dat gelijkenissen van Jezus. Er waren steeds tussen de vijf en tien deelnemers, inclusief mijzelf en de Bijbelstudieleider, Ole van Dongen. De deelnemers kun je – los van mijzelf – ruwweg in drie categorieën onderverdelen. Allereerst het ‘kader’: de Bijbelstudieleider en de predikant-pionier die tijdens één van de avonden aanschoof. Daarnaast behoorde een aantal mensen uit het eigen netwerk van de Bijbelstudieleider tot de vaste deelnemers. Tenslotte waren er de Amsterdammers die activiteiten van Heilig Vuur West bezoeken. De deelnemers die ik leerde kennen waren via een andere activiteit bij HVW terechtgekomen. De Bijbelstudie is niet de meest laagdrempelige van de activiteiten, ze is wel geschikt voor mensen die verdieping zoeken.

Bijbelstudieleider Ole van Dongen is in deeltijd predikant en vanaf de aanvang betrokken bij de activiteiten van HVW. In een interview vertelde hij dat hij zich altijd goed voorbereidt, zodat hij behoorlijk veel informatie paraat heeft. Tegelijk wil hij graag een persoonlijke benadering in de Bijbelstudies, omdat veel deelnemers daaraan hechten. ‘Mijn ervaring is dat de informatie er vanzelf dan wel doorlekt.’⁵

De Bijbelstudies worden gehouden in een zaal bij een appartementencomplex dat eigendom is van de protestantse diaconie in Amsterdam. Van oudsher was het complex een weeshuis en de betreffende zaal was de regentenkamer. Die uitstraling heeft het enigszins behouden: in het midden staat een tafel met stoelen eromheen, de ruimte heeft oude, hoge ramen en aan de muur hangen prenten.

⁵ Interview met Ole van Dongen, 4 mei 2016 (alle citaten van Van Dongen komen uit dit interview)

Ruwweg verliepen alle avonden volgens een vast patroon. Aan het begin van de bijeenkomsten zette iemand wat koffie en thee. Na de informele start werd er een vrij gebed uitgesproken door de Bijbelstudieleider. Soms vroeg hij daarvoor één van de deelnemers, van wie hij wist dat hij dat ook wel wilde doen. Het te bestuderen Bijbelgedeelte werd daarna hardop gelezen. Iedereen kon meelesen in Bijbels die uitgedeeld werden (Nieuwe Bijbelvertaling). Soms had iemand een eigen Bijbel in andere vertaling bij zich. Het gesprek begon steeds met een rondje leeservaringen en ook werd elke avond afgesloten met zo'n 'rondje'. Na afloop werd er nog even geborreld – meestal ongeveer een half uur – met onder meer fris, bier en wijn.

10 maart 2016

Behalve de Van Dongen, Van Berkum en ikzelf zijn er vier mannen aanwezig van middelbare leeftijd of ouder. We lezen de gelijkenis van de onrechtvaardige rentmeester (Lukas 16:1-13).

Dominant is in eerste instantie de verbazing over het feit dat de rentmeester fraudeert en vervolgens toch geprezen wordt. Daarnaast roept de gelijkenis vragen op over hoe je omgaat met geld (de mammon). Twee van de deelnemers komen tot de conclusie dat het erom gaat dat je zo goed mogelijk omgaat met geld. Al is de mammon 'vals', ze bestaat toch en dus moet je ermee dealen.

Een andere deelnemer is persoonlijk bezig met time-management en probeert via die 'particuliere ingang' in het verhaal te komen. Wat als je geld ziet als tijd waarmee je goed moet omgaan? Hij loopt zelf vast in de uitwerking van die gedachte, maar anderen haken aan. De rentmeester brengt de schulden terug tot menselijke proportie, zo moet je ook niet te veel uit de tijd willen persen.

Er worden veel vragen over de tekst gesteld aan de Bijbelstudieleider. Hij geeft daarop antwoord en vertelt over verschillende manieren waarop deze tekst is uitgelegd. Ergens tijdens de avond probeert pionier Van Berkum het gesprek te verplaatsen van vragen over de tekst naar het eigen levensverhaal van de deelnemers. Wat zijn de dingen waar zij zelf aan vast zitten? Die verbinding komt echter niet zo goed van de grond.

Tijdens de afsluitende ronde geven twee personen aan dat ze vooral meenemen dat je goed moet omgaan met het geld (de mammon). Anderen zeggen met vragen naar huis te gaan en één persoon benoemt dat het hem persoonlijk niet zo veel te zeggen had. Na afloop tijdens de borrel wordt er volop gesproken, maar niet meer over de Bijbelstudie. Dat geldt trouwens ook voor de andere avonden. Mensen komen blijkbaar ook voor de ontmoeting.

21 april 2016

De samenstelling van de groep lijkt veel op die de vorige keer. Ten opzichte van 10 maart zijn er twee personen afwezig, terwijl er één persoon (man van middelbare leeftijd) aanschuift die er de vorige keer niet was. Centraal staat deze avond Matteus 20:1-16 over de werkers van het elfde uur.

De Bijbelstudieleider vraagt vrij snel na het openingsrondje met welke persoon of groep uit het verhaal de deelnemers zich identificeren. Twee personen weten het niet of geven geen echt antwoord, twee personen kiezen voor de groep die vanaf het begin van de dag werkt ('Ik ben altijd bezig en had wel bij die eerste groep gezeten') en voor één persoon wisselt het. Hij is deels afgekeurd 'balanceert tussen de wereld van de werkenden en degenen die een uitkering krijgen'. Het verhaal wordt dus sterk geïnterpreteerd in de context van werk en beloning.

Tussendoor geeft de Bijbelstudieleider informatie over de receptiegeschiedenis van deze gelijkenis. Die is in de vroege kerk ook geïnterpreteerd met het oog op de gelovigen die er vanaf het begin bij waren en degenen die er later bij gekomen zijn. Daarnaast gaat het even over vertalingen, omdat één van de deelnemers de Naardense Bijbel ernaast houdt.

Dit zijn uitstapjes, het gesprek komt steeds terug op de gelijkenis in verbinding met werk en wat rechtvaardig is. Het gaat erover dat God mensen niet door de bodem laat zakken en hen geeft wat nodig is voor hun levensonderhoud, zegt iemand. Een ander (de man die deels een uitkering heeft) verplaatst zich in de werkers van het laatste uur en heeft het over de roeping iets te doen, ook als dat geen betaald werk is.

Opvallend is dat deze laatste persoon tijdens de afsluitende ronde zegt niet specifiek iets mee te nemen uit de tekst, terwijl hij juist veel van zichzelf inbracht tijdens de avond. Hij geeft aan dat de waarde voor hem vooral zit in het delen van ervaringen. Een ander beaamt dit, het vindt het waardevol erover te praten. Nog een ander vindt het vooral mooi dat de tekst vragen oproept en je dwingt na te denken. Voor mijzelf zat het inzicht vooral in het feit dat er iets af te dingen valt op het principe 'loon naar werken', dat behoorlijk diep verankerd zit in mijn eigen visie op arbeid.

De man die er de vorige avond niet was, zit tijdens het voorlezen van de tekst demonstratief met zijn armen over elkaar en leest niet mee. 'De letters zijn te klein', zegt hij. Hij plaatst gedurende de avond wat onsamenhangende opmerkingen die weinig met het thema te maken lijken te hebben. Meestal wordt hij aangehoord en gaat het gesprek daarna door, op een bepaald moment roept hij ergernis op. Ik neem die irritatie ook waar bij mezelf. In het interview met Van Dongen vertelt hij dat hij erg veel moeite heeft gehad met deze deelnemer, maar dat hij er steeds beter mee om leert gaan en dat af en toe zijn opmerkingen verrassend raak zijn. Na afloop van de Bijbelstudie vertrekt deze persoon

overigens direct, op het oog niet tevreden met het verloop van de avond. De anderen praten nog kort na (niet over de Bijbelstudie), doen ze de afwas en vertrekken daarna.

12 mei 2016

Het is deze avond drukker dan tijdens twee hiervoor beschreven avonden, er zijn negen personen (inclusief de Bijbelstudieleider en ikzelf): twee vrouwen en zeven mannen. Centraal staat Lukas 14:15-24, de gelijkenis van de koninklijke bruiloft (of de verontschuldigungen).

Het gesprek gaat veel kanten op. Er worden exegetische vragen besproken, zoals: begint de gelijkenis met een motto, en wat betekent dat? Kunnen met de genodigden die zich laten verontschuldigen, de Joden bedoeld zijn of de Joodse elite? Op deze vragen gaat met name de Bijbelstudieleider in.

Er zijn ook vragen over het karakter van de heer. Is hij rancuneus, omdat het huis koste wat kost vol moet worden? En als ook de versie van Matteüs erbij gelezen wordt, komt hij naar voren als gewelddadig. Eén man die er voor het eerst is en niet zo vertrouwd met de Bijbel, heeft hier vooral vragen bij. Het helpt hem als de Bijbelstudieleider hem vertelt dat hij de Bijbel ziet als een kaleidoscoop. Elk verhaal belicht een ander aspect en tezamen geven ze een beeld van God. Voor de vragensteller is dat een verhelderend antwoord. Hij geeft aan het eind aan dat hij vooral meeneemt dat hij zich niet te veel moet focussen op één verhaal om de Bijbel te begrijpen.

Het is de periode van de Amerikaanse voorverkiezingen en het gesprek komt op een gegeven moment (via de heer) op Donald Trump. De verbinding met het Bijbelgedeelte wordt in dat deel van het gesprek niet meer gelegd, het is meer een intermezzo. Zulke intermezzo's komen vaker voor – deze avond onder meer over Egypte en oud-president Morsi.

De Bijbelstudieleider werpt de vraag op of 'wij' die eerste (en dus weigerende) genodigden kunnen zijn. Volgens sommigen kan dat, volgens een ander niet. Immers, 'wij zitten hier'. Eén vrouw identificeert de groep (de mensen die HVW-activiteiten bezoeken) expliciet met de mensen die pas in tweede instantie genodigd en gekomen zijn.

Al bij de verkennende rond gaf deze vrouw aan dat ze vooral getroffen werd door het feit dat het niet de rijken zijn die uiteindelijk deelnemen aan de maaltijd (ook al hadden zij aanvankelijk 'ja' gezegd). 'Als puntje bij paaltje komt zie je dat men toch te veel vast zit aan de materie. De minder bedeelden zijn gevoeliger voor spirituele bevrijding.' Ook in de slotronde laat ze weten vooral mee te nemen dat de boodschap beter valt bij mensen met minder bezit. Haar eerste lezing lijkt tijdens de avond niet veranderd of verder ontwikkeld te zijn.

Dat laatste komt vaker voor, dat mensen in hun slotronde ('wat neem je mee?') een vergelijkbare opmerking maken als in de beginronde ('wat valt je op?'). Een van de mannen die tijdens de avond maar weinig aan het woord is, geeft aan het eind echter aan dat de Bijbelstudie hem gesterkt heeft in een persoonlijke beslissing. 'Het heeft te maken met het feit dat je buitengeworpen kunt worden als je aanvankelijk niet reageert', licht hij cryptisch toe. Het lukt me niet hem daarover nadien aan te spreken, omdat hij snel vertrokken is.

Voor een ander is de uitkomst in algemene zin dat je 'je moet laten aanspreken door God', terwijl weer iemand anders een veel praktischer punt meeneemt ter overweging: welke uitnodigingen neem je aan en sla je af? Je moet niet te snel een uitnodiging in de wind slaan, concludeert ze.

3.2 Spiritueel café De Zoekende Ziel

De Zoekende Ziel is één van de oudste activiteiten binnen HVW. Het vindt plaats binnen de laagdrempelige setting van een café. In de periode van dit onderzoek was dat café Frieda aan de J.P. Heijestraat in Oud-West. Eens in de maand vindt hier op zondagmiddag een 'spiritueel café' plaats. Het café gaat dan om 16 uur open, er zijn dus bij aanvang nog geen andere gasten. Achterin het café, in een iets lager gelegen gedeelte. Daar staan een bank langs de muur, tafeltjes en stoelen. Om de tafeltjes vormt zich de kring met deelnemers. Tijdens het gesprek komen soms gewone cafébezoekers binnen lopen. Zij blijven dan in het hoger gelegen gedeelte zitten, waardoor de groep van De Zoekende Ziel enigszins afgezonderd blijft van de rest.

De regel bij De Zoekende Ziel is dat het eerste drankje wordt aangeboden op kosten van HVW, de rest is voor eigen rekening. Dat is een bewuste keuze, mede doordat er in de doelgroep ook mensen zitten met een armoede- of drankprobleem.

Het aantal deelnemers varieerde in de vier bijeenkomsten die ik bezocht van acht tot elf (inclusief mijzelf en de predikant). Er staat altijd een gedeelte uit de Bijbel centraal, gekoppeld aan een thema, met een korte inleiding daarbij. Bij dit thema en de lezing stelt de predikant een aantal gespreksvragen op. Eerst wordt de inleiding op het thema gelezen en besproken. Pas daarna wordt uit de Bijbel gelezen en wordt het gesprek voortgezet, waarbij ook de gespreksvragen een rol spelen. Tijdens één middag gaan we in twee groepjes uiteen, de andere middagen vindt het gesprek in één kring plaats.

Van Berkum geeft aan dat het voor haar een uitdaging is enerzijds de Bijbeltekst zelf recht te doen, en anderzijds te voorkomen dat het gesprek te veel op feitelijk niveau blijft hangen. Ze kiest daarom meestal verhalende teksten, omdat mensen zich daaraan makkelijker spiegelen. 'En dan zie ik wel waar het op uitkomt. Zeker als we het in groepjes bespreken, heb ik geen controle' (interview Van Berkum, 7 april 2016).

Het publiek van De Zoekende Ziel bestaat uit een vaste kern van mensen die vaak komen, mensen die af en toe komen, en mensen die een keer binnenlopen. De meesten komen ook wel eens bij andere activiteiten, maar sommigen bezoeken alleen De Zoekende Ziel. Ook varieert het in hoeverre de deelnemers vertrouwd zijn met de Bijbel.

27 maart 2016, Eerste Paasdag

Er zijn 11 deelnemers op deze Paaszondag. De meesten zijn vaker bij de Zoekende Ziel of andere activiteiten van HVW geweest. Twee deelnemers komen uit een andere Amsterdamse kerkgemeenschap en hadden hierover gelezen in een Amsterdams kerkblad. Zij zijn er voor het eerst en zijn gekomen uit belangstelling.

Zelf woon ik deze bijeenkomst bij terwijl ik herstel na een week behoorlijk ziek te zijn geweest. Dat heeft invloed op mijn waarnemingen en hoe ik de dingen beleef. Zo raakt het me als we in het café brood en wijn delen, en zo de maaltijd van de Heer vieren. Dit heeft ermee te maken dat ik door ziekte in de stille week geen enkele viering heb kunnen meemaken en ook op Paasochtend nog thuis ben gebleven. Als even later tijdens het gesprek een vrouw (later begrijp ik dat ze onder andere een drankprobleem heeft) zich tegoed doet aan het overgeschoten brood en de resterende wijn, voel ik ergernis. Ik probeer die ergernis uit te schakelen, maar deze ervaringen laat me al vroeg in mijn onderzoek beseffen hoezeer mijn 'waarnemen' en 'participeren' in elkaar overlopen.

In de week voorafgaand aan Pasen vonden aanslagen plaats in Brussel. De predikant heeft het thema (hoop) met deze gebeurtenissen verbonden. Hoe kun je hoop hebben in een wereld waarin dit soort dingen gebeurt? Daarover gaat het inleidende gesprek. Het leidt eerst tot (geo)politieke beschouwingen onder de deelnemers: ontwikkelingen in de moslimwereld, de rol van Amerika en de positie van het westen. Eén deelnemer betreft dit soort gebeurtenissen op zichzelf: ze vraagt zich dan af welke oorlog tussen goed en kwaad in haarzelf woedt.

Na het inleidende gesprek en het delen van brood en wijn, wordt het Paasverhaal uit het Johannesevangelie gelezen (Joh. 20:1-19). Hoewel de predikant een aantal keer de lijn naar het dagelijks leven probeert te slaan, valt op dat de bespreking heel dicht bij het Bijbelgedeelte zelf blijft. Er wordt gesproken over waarom de twee leerlingen (Petrus en de leerling die Jezus liefhad) zo uitgebreid beschreven worden. Mogelijk heeft dat met het verraad van Petrus te maken, oppert een vrouw die goed thuis is in de Bijbel. Dat roept de vraag op hoe erg dat verraad is en wat wij zelf doen als we onrecht zien (bijvoorbeeld als iemand in elkaar geslagen wordt). Er komt niet echt een antwoord op die vragen, ze worden door de tekst wel opgeroepen.

Het gaat ook een groot deel van de tijd over Maria Magdalena en haar verhouding tot Jezus. Wat hadden die twee? Hebben vrouwen een betere religieuze antenne? Waarom lijkt Maria het heel normaal te vinden dat er twee engelen zitten en stelt ze geen vragen aan hen? Op een gegeven moment wordt opgemerkt dat het gaat om het feit dat er hogere dimensies zijn dan alleen het hier en nu en dat je daarmee in aanraking kunt komen. Dan reageert de vrouw aan wie ik mij eerder ergerde vanwege haar drankgebruik. 'Gelukkig wel', reageert ze. 'Want in dit leven is het meestal niet veel.' Haar opmerking licht ze verder niet toe.

Op de slotvraag wat blijft hangen of wat deelnemers zelf zouden denken als ze dit zouden meemaken, komt weinig respons meer. Daarop wordt de bijeenkomst afgerond en gaat ze over in een informeel samenzijn. Het is daardoor moeilijk te peilen wat precies de impact is van deze bijeenkomst op de deelnemers.

24 april 2016

Er zijn negen deelnemers, van wie er één voor het eerst is gekomen. Het is een man van in de veertig, die vertelt dat hij alcoholist is geweest. Hij is katholiek opgevoed, zegt weinig van de Bijbel te weten, maar is geïnteresseerd in spiritualiteit en groepen zoals deze.

Na de inloop (met koffie of bier) wordt het thema ingeleid en besproken: een ideale wereld, het koninkrijk van God. In een eerste rondje geeft iedereen aan waaraan hij of zij denkt bij een ideale wereld. Sommigen hebben het over iets dat komt, anderen over het hier en nu. Opvallend is dat de man die er voor het eerst is een belangrijk stempel drukt op de middag. Hij zegt een boek te hebben gelezen waarin stond dat het koninkrijk vooral betekent dat er iets met je eigen houding gebeurt. Anderen vallen hem bij en dat zal de dominante visie worden deze middag: het gaat er vooral om wat je zelf doet, en of je daarmee het koninkrijk toelaat.

Het Bijbelgedeelte wordt hardop voorgelezen na de inleidende ronde: de gelijkenis van de zaaier (Matteüs 13:3-9 en 18-23 uit de NBV). De vraag komt op waarom de boodschap niet aankomt bij sommigen. Een vrouw is nogal kritisch op de gevestigde kerken, waar ze 'geen mallemoer' snapt van de boodschap en waar ze veel schijnheiligheid aantreft. Het is de 'nieuwkomer' die hierop kritisch reageert. Volgens hem heeft het weinig zin je op deze manier met andere bezig te houden. Later vertelt hij mij in een interview (zie hoofdstuk 4) dat de negativiteit onder deelnemers voor hem afbreuk deed aan de waarde van deze groep.

Een tweede moment deze middag waarop een wat negatieve sfeer ontstaat, is als het gaat over de Baghwanbeweging. Het gesprek komt erop doordat iemand zegt dat we het nog steeds over Jezus

hebben, maar niet meer over de Baghwan. Er komen herinneringen op aan de populariteit van deze beweging. Na een wat schampere opmerking daarover, reageert een vrouw fel. Ze wil begrip kweken voor de zoekende mensen die houvast zochten.

Een vrouw (degene die tijdens de vorige middag zei dat het in dit leven meestal niet veel is) reageert abrupt met de opmerking dat er misschien vrede komt. Het Aquarius-tijdperk is immers begonnen, zegt ze, verwijzend naar de New Age-beweging. Misschien komt er een tijd waarin mensen meer door liefde zullen worden geleid. Hier had ze ook in de inleidende rond al aan gerefereerd. Ze koppelt zo haar eigen denkwereld aan het thema.

Het meest concreet over zijn eigen leven is de man die voor het eerst is gekomen. Hij brengt verschillende voorbeelden ter sprake van hoe hij het thema en Bijbelverhaal verbindt met zijn eigen ervaringen. Zo vertelt hij dat hij momenteel woont in een tuinhuisje, omdat zijn eigen huis onder de schimmel zit. Hij ziet het als een mogelijkheid om dicht bij de natuur te leven en leest er een boek over spiritualiteit. Op die manier is hij misschien weg van de belemmeringen die het zaad kunnen verstikken. Tegelijk geeft hij toe dat het ook een vlucht kan zijn in spiritualiteit, zodat hij geen maatregelen hoeft te nemen om weer terug te keren naar zijn huis.

Twee deelnemers, beide behorend tot het kernteam van HVW, gaan hier vooral praktisch op in. Ze vragen hoe het precies zit met die schimmel en lijken klaar te staan om tips te geven of hulp aan te bieden.

Na verloop van tijd geeft een deelnemer aan dat hij het tijd vindt om af te ronden. De predikant vraagt of iemand nog een aansluitende opmerking heeft. Die komt er niet. Er wordt ook geen afsluitend rondje gedaan, waardoor ook deze keer moeilijk in te schatten is wat deelnemers precies opgestoken hebben van de bijeenkomst.

22 mei 2016

Er zijn negen deelnemers. Omdat er iemand uit Litouwen aanwezig is (een theoloog die meeloopt bij HVW) is de bijeenkomst tweetalig. Na lezing van de inleiding (over hoe je omgaat lasten, prestatiedruk, en keuzestress), wordt in twee talen de passage uit de Bijbel gelezen: Matteüs 11:28-30. Vervolgens gaat de groep uiteen in tweeën subgroepen.

Ik sluit aan bij de Engelstalige groep die bestaat uit vijf personen. Die bestaat uit vier mannen (inclusief mezelf) en een uit Nigeria afkomstige vrouw. Dat geeft een interessante dynamiek, aangezien deze vrouw voluit haar levensverhaal en emotie inbrengt. Als het gaat over een 'juk', vertelt ze over het

overlijden van haar broer in Nigeria. Toen hij in het ziekenhuis lag, heeft ze zeven dagen gevast en gebeden. Toch stierf hij. Het leidde tot een crisis, ook in haar geloof. Op de vragen anderen vertelt ze dat ze beetje voor beetje haar vertrouwen in God terug kreeg.

De Litouwse theoloog – die de leiding op zich heeft genomen in de subgroep – brengt dan het voorbeeld in van de Deense (gelovige) premier die zijn zoon verloor bij de tsunami in 2004. Op televisie zei hij op de vraag hoe God zoiets kan toestaan, dat God ook zijn zoon verloor in een tsunami van kwaad. De Nigeriaanse vrouw zegt dat dit verhaal haar bemoedigt en raakt geëmotioneerd. Ze verontschuldigt zich voor haar tranen, maar andere deelnemers zeggen dat het goed is en één pakt even haar hand. Het is vervolgens even stil.

We hebben het vervolgens nog even over een juk dat positief en dus niet zwaar is, bijvoorbeeld het helpen van familie of je ergens nuttig voelen. Daarna geeft de Nigeriaanse vrouw aan dat ze het een goed gesprek vond dat haar opluchting (*relief*) heeft gegeven. Terwijl ze het zegt, legt ze haar hand op haar buik. De opluchting voelt ze kennelijk ook lijfelijk. Ze bedankt de Litouwer nog eens expliciet voor zijn voorbeeld van de Deense premier.

In een slotronde met beide groepen blijkt dat mensen heel verschillende dingen meenemen, zoals dat het voldoening geeft om goed te doen, dat we minder egoïstisch moeten zijn, of dingen in een ander perspectief te zetten. Voor mijzelf blijft de opluchting hangen die het gesprek gaf aan één van de deelnemers (nadat ze ruimte ervoer om haar pijn te delen).

26 juni 2016

Er zijn acht deelnemers. Eén van hen, een man middelbare leeftijd (of misschien wat ouder) is er voor het eerst. Hij is niet christelijk, maar naar eigen zeggen spiritueel. Hij heeft een hond bij zich en aan het eind van de middag vertelt hij dat hij bezig is uit een isolement te komen. Dat was ook de reden van zijn bezoek.

Het thema is 'de vreemdeling' en na een verkennend gesprek over de eerste associaties lezen we het verhaal van Mozes bij de waterput waar hij de dochters van Reüel ontmoet. Het is de enige bijeenkomst die ik heb bijgewoond waar een oudtestamentische tekst centraal stond. Op initiatief van de predikant lopen we wat personen langs in het verhaal. Daarbij ontstaan verschillende momenten waar de deelnemers het verhaal verder proberen in te vullen. Wat het een misschien eenoudergezin? Was Mozes een vechtersbaas? Waarom ging de priester niet zelf naar de put om op te treden? Het gaat hierbij nog vooral over de context van het Bijbelverhaal.

Halverwege werpt de predikant de vraag op wat dit verhaal ons te zeggen heeft. Sommigen hebben het over de houding ten opzichte van vreemdelingen (over vooroordelen heen stappen), maar de meesten blijken zich te identificeren met de vreemdeling zelf in dit verhaal. Mozes dus. Het is opvallend dat hij zelf een stap neemt, door de dochters van Reüel te hulp te schieten. Daardoor wordt hij opgenomen.

Hier komt onder meer het leven in een isolement aan bod, waar de eerder genoemde persoon probeert uit te komen. Je moet zelf stappen nemen om daar uit te komen, realiseert hij zich. Daarom probeert hij zich nu open te stellen. Ook anderen haken aan bij de actie die Mozes onderneemt. 'Sluit je niet te veel op, anders rol je nooit ergens in', vat een deelnemer samen. Zelf neem ik ook vooral die lijn mee, die me ook nadien tot een bescheiden actie aanzet. Op de terugweg stuur ik een bericht naar iemand, waarover ik eerder twijfelde of ik contact moest opnemen.

Een vrouw zegt ten slotte dat ze zich vaak vreemdeling voelt, omdat de welvaart niet eerlijk is verdeeld. Daarom komt ze naar HVW, omdat ze niet zonder geloof kan en het psychisch nodig heeft te geloven dat het morgen beter kan worden. Deze vrouw heb ik alle vier de keren bij De Zoekende Ziel gezien. Het is me niet gelukt haar te interviewen, maar ik zie een lijn in haar bijdragen en mijn beeld van haar veranderde. Tijdens de eerste bijeenkomst ergerde ik me aan haar, aangezien ze veel van het overgeschoten brood en de wijn nam. Later hoorde ik haar opmerkingen maken die duidelijk maakten dat ze een zwaar leven had ('in die leven is het niet veel') en zoekt naar uitzicht ('misschien komt er vrede' en 'morgen kan het beter worden').

3.3 Samenvatting en vergelijking

In hoofdstuk 5 analyseer ik de resultaten van mijn onderzoek, hier volsta ik met een korte weergave en vergelijking bovenstaande waarnemingen. De Bijbelstudiebijeenkomsten van Aan het Woord bleken gericht op mensen die al vertrouwd waren met Heilig Vuur West en ook in meerdere of mindere mate met Bijbel. De setting van de bijeenkomsten paste bij het studiekarakter ervan: rond een tafel met open Bijbels. Veelal kwamen vragen over de tekst zelf aan de orde en de Bijbelstudieleider gaf er achtergrondinformatie bij. Tegelijk werden er uitstapjes gemaakt naar maatschappelijke onderwerpen en het persoonlijke leven. Dat laatste verliep een aantal keer via identificatie met personen uit de gelijkenis. Thema's die aan de orde kwamen, waren onder meer geld (de mammon in de gelijkenis van de rentmeester), werk en beloning (de arbeiders van het laatste uur) en ook tijdens de laatste bijeenkomst over het koninklijke bruiloftsmaal komt het thema van rijkdom en vastzitten aan materie aan de orde. Het is duidelijk één van de thema's (zij het niet het enige) die spelen bij de deelnemers.

Het spirituele café De Zoekende Ziel was duidelijk laagdrempeliger. Hier waren tijdens alle vier de bijeenkomsten personen aanwezig die voor het eerst kwamen. De Bijbel werd gekoppeld aan een thema, via een uitgeprint A4-tje. De uitwerking was divers en gemiddeld genomen wat rommeliger dan bij Aan het Woord. De ene keer bleef het gesprek dicht bij de tekst en kwam de verbinding met het eigen levensverhaal niet goed tot stand, de andere keer ging het juist wel over het leven hier en nu. De eigen spiritualiteit, maar ook eigen verdriet, ellende of eenzaamheid komen aan de orde – al is het soms maar via een enkele opmerking.

Het is op grond van de bijeenkomsten lastig te peilen welke uitwerking deze hebben op de deelnemers. Bij De Zoekende Ziel wordt niet altijd een afsluitend ‘rondje’ gedaan om de opbrengsten te inventariseren. En ook als die wel gebeurt (bij Aan het Woord altijd), is niet altijd duidelijk wat mensen in het dagelijks leven doen met de inhoud van de bijeenkomsten. Tegelijk zie je dat het gesprek kan leiden tot opluchting, kan stimuleren in een persoonlijke beslissing, hoop geeft, of iemands beeld van de Bijbel verandert. In de diepte-interviews (hoofdstuk 4) probeer ik meer door te dringen tot de betekenis van het Bijbellezen in het dagelijks leven.

4. Vijf persoonlijke verhalen

In dit hoofdstuk beschrijf ik de persoonlijke verhalen van vijf bezoekers van bijeenkomsten van Heilig Vuur West. Met elk van hen hield ik een diepte-interview, nadat ik hen had ontmoet bij een bijeenkomst van De Zoekende Ziel en/of Aan het Woord. Voor deze gesprekken had ik een vaste vragenlijst opgesteld en ik heb alle verhalen hieronder op dezelfde manier geordend. Allereerst beschrijf ik de achtergrond van de persoon, daarna zijn/haar relatie tot de Bijbel, de betrokkenheid bij Heilig Vuur West en ten slotte ga ik in op de vraag welk effect Bijbellezen op deze persoon had. Alleen in het verhaal van Rob voeg ik hier een onderdeel aan toe, namelijk een vergelijking tussen de bijeenkomsten van Heilig Vuur West en zijn ervaringen bij de Anonieme Alcoholisten (AA). Rob, die ex-alcoholist is, nodigde mij namelijk uit om na het interview mee te gaan naar een AA-bijeenkomst. En in het gesprek over het effect van Bijbellezen speelde de vergelijking met het effect van het AA-programma een belangrijke rol. Ik heb alle namen gefingeerd in verband met de privacy. Van alle diepte-interviews is een transcriptie beschikbaar.

4.1 Sandra: met Mozes door de zee

Sandra (middelbare leeftijd) ontmoet ik bij De Zoekende Ziel op 24 april 2016. Ze is vaker bij deze activiteit geweest en blijkt in het najaar ervoor bij Heilig Vuur West te zijn gedoopt. Tijdens het gesprek doet ze actief mee en na afloop benader ik haar voor een interview. Sandra coördineert de buurtmaaltijden van HVW en daarom spreek ik met haar af na de buurtmaaltijd van 2 juni. Vooraf eet ik ook mee.

Achtergrond

Sandra is een Amsterdammer, ze komt uit de Jordaan. Ze is rap van tong, neemt geen blad voor de mond, spreekt de taal van de straat. Religieus komt ze uit een gemengd milieu. Haar moeder was Nederlands-hervormd, maar nam later afstand van het geloof. Haar vader was joods. Zijn familie liep trauma's op tijdens de Tweede Wereldoorlog en daarna diende hij nog drie jaar in Nederlands-Indië. Hij had daardoor een posttraumatisch stressyndroom, vertelt Sandra.

Ze ging naar rooms-katholieke kleuterschool. Wekelijks kwam er een non langs, in een zwarte habijt. Zij maakte indruk op de kleuter. 'Dan zat je bijvoorbeeld in de zandbak en kwam ze langs en legde ze een hand op je hoofd.' Sandra wilde als kind non worden, maar daar is het nooit van gekomen.

Ze ging naar een openbare basisschool, maar toen ze negen jaar kwam ze - door psychische problemen van haar ouders - terecht in een katholiek kindertehuis. Daar zat ze 2,5 jaar. Ze moest er vier keer per dag bidden en ging zondags mee naar de kerk. 'Door die ervaringen ben ik een protestant met een

katholieke ziel', vat ze samen. Omdat ze niet gedoopt was, mocht ze bij de eucharistieviering nooit naar voren. Dat was een frustratie. Ze herinnert zich nog goed de keer dat een leidster tegen haar zei: 'God houdt van iedereen, dus ga jij ook maar naar voren.'

Zeven keer wordt Sandra opgenomen in de ggz - voor het eerst toen ze 19 was, voor het laatst vier jaar geleden. In sommige instellingen is pastoraat aanwezig, zoals in de Valeriuskliniek waar ze op haar 24e werd opgenomen. Ze zat er op een gesloten afdeling en ging elke zondag naar de diensten van pastor Govert Bach. 'Echt een toffe peer.' Ze ging naar de diensten om even van de afdeling af te kunnen, maar ze werd er ook rustig van. Ook bezocht ze zijn gespreksgroepen. Het geloof bleef altijd op een bepaalde manier een rol spelen in haar leven. Haar twee kinderen - die ze alleen opvoedde - liet ze niet dopen, maar ze las met hen wel uit de kinderbijbel, nam hen af en toe mee naar de oecumenische Dominicuskerk en keek naar programma's van de EO.

Een aantal jaar geleden kwam ze bij de Voedselbank in contact met iemand van de Hogeschool van Amsterdam (HvA). Die wilde haar interviewen, omdat ze verbaal zo sterk was. Het leidde er toe dat ze bij de HvA in dienst kwam als 'ervaringsdeskundige'. Ze geeft voorlichting aan studenten over hoe ze mensen in de GGZ moeten benaderen. Daarnaast is ze betrokken bij de GGZ-instelling inGeest. Ze vervult een brugfunctie tussen de GGZ en moeilijk bereikbare groepen in de samenleving.

Relatie tot de Bijbel

Bij Sandra thuis werd geen Bijbel gelezen, maar via de kleuterschool, het kindertehuis en later GGZ-pastoraat maakte ze wel kennis met geloof en de Bijbelverhalen. Met haar kinderen las ze uit de kinderbijbel. Een kinderbijbel met platen vindt dat nog steeds een hele goede toegang tot de Bijbelverhalen, voor mensen die daar niet mee zijn opgegroeid. 'Ik vindt dat bij Heilig Vuur West altijd een paar kinderbijbels moeten liggen', zegt ze. 'Veel mensen zijn de taal niet machtig of zijn laaggeletterd. Een gewone Bijbel pakken zij niet zo snel. Wat is er dan mooier dan een kinderbijbel met platen.'

Ze vindt de Bijbelverhalen geweldig, en is daarin zelf inmiddels verder gekomen dan de kinderbijbel. In de Muiderkerk volgde ze een Bijbelgroep, waarbij Psalmen werden uitgediept. En in de Dominicuskerk deed ze mee aan een aantal Bijbelstudies op zaterdag. 'Daar lazen we een hoofdstuk en betrokken dat op nu. We hebben het onder meer gehad over vreemdelingen en over Mozes die door de woestijn trok.'

Die verbinding met het hier en nu is voor haar belangrijk, ook in preken. 'Ik hoef dan niet te horen over melaatsen, dat kan ik zelf ook wel lezen in de Bijbel. Ik wil dan horen over mensen die het nu zwaar hebben, die nu tekort komen.' Om die reden bezoekt ze ook niet langer de Bijbelstudies van Aan het Woord, op donderdagavond. 'Daar wordt de hele tekst uitgediept, daar snap ik niets van. Ik ga niet om

de theorie uitgelegd te krijgen, daar kan ik niets mee. Maar je hoeft natuurlijk ook niet alles te bezoeken.'

Begrijpelijkheid is voor haar belangrijk, blijkt ook tijdens De Zoekende Ziel op 24 april. Daar staat de gelijkenis centraal van de zaaier. Waarom het zaad niet aankomt? 'Dat ligt soms ook aan hoe het wordt verteld', reageert Sandra. 'Als ik in een kerk kom, snap ik er meestal geen mallemoer van.'

Bij Heilig Vuur West bood iemand haar een - Engelstalig - bijbeltje aan. Ze was toen al zo geïnteresseerd dat ze daarin stukken las. En bij haar doop kreeg ze een Bijbel in Gewone Taal. Afgelopen jaar ging ze twee keer naar Lourdes. Ze nam haar Bijbel mee en las er veel in. 'De Bijbel is mooi als je ook snapt wat er staat.'

Betrokkenheid bij Heilig Vuur West

Geloof speelde altijd een rol voor Sandra, maar de relatie met de kerk was soms moeizaam. Toen ze ooit aanklopte bij de protestantse diaconie, werd de deur dichtgegooid. 'Ik zag er niet kwetsbaar uit. Ik was boos. De kerk bleek te kicken op mensen die er kwetsbaar uitzien, de rest kan het uitzoeken.' Toch bleef er een lijntje. Als 'ervaringsdeskundige' kwam zo op de daklozendag van de diaconie. Daar ontmoette ze Margrietha Reinders, die toen HVW al had opgericht. Zij nodigde haar uit voor De Zoekende Ziel, die toen nog werd gehouden in café De Toog. 'Ik dacht eerst dat ik terug kwam in de psychiatrie. Niets voor mij, die mensen. Op een bierviltje moest ik mijn naam zetten. Margrietha wilde een keer met me koffiedrinken, omdat ik veel van de WMO afwist. Ik hoorde niets meer, maar op een gegeven zei mijn baas bij de hogeschool dat iemand naar me op zoek was. Het bleek Margrietha te zijn. Ze had er weken over gedaan me te vinden, omdat ze het bierviltje was kwijtgeraakt. Dat betekende iets voor me, dat iemand zo haar best deed om mij te zoeken. Ik ben toen meegegaan naar een dienst. De helft van de mensen kende ik uit de GGZ. Ik vond het niks, iedereen schreeuwde er maar doorheen en ik had het gevoel terug te komen in de Valeriuskliniek. Maar daarna gingen we eten, en dat deed ook iets met me. Ik ben blijven komen en ging de buurtmaaltijd organiseren.'

Sandra zorgde ervoor dat de predikant van HVW aan de wijktafel kwam te zitten, waar vertegenwoordigers van de WMO overleggen. Daarnaast liet ze Willemien van Berkum een gastles geven op de HvA. Er is in de ggz veel te weinig aandacht voor zingeving, is haar overtuiging, mede gebaseerd op de steun die ze zelf in klinieken vond bij pastores. Ze vond daarom dat HVW veel te weinig zichtbaar was bij de hulpverlening.

In gesprekken met Margrietha Reinders kwam de vraag ter sprake of ze gedoopt wilde worden. Dat refereerde aan een oud 'jeugdtrauma'. Doordat ze niet gedoopt was, mocht ze in de periode van het kindertehuis nooit naar voren bij de eucharistieviering. Geloofsgesprekken en een bijeenkomst van de Zoekende Ziel op Pinksterzondag speelden een rol in haar uiteindelijke keuze voor de doop. In september 2015 werd ze gedoopt in het Vondelpark.

Heeft Bijbellezen effect?

In een kerkelijk blad schreef Sandra een stukje over Pinksteren en haar doop. Ze refereert aan de bijeenkomst van de Zoekende Ziel in De Toog. 'Ik was na een vermoeiende periode op zoek naar rust en steun, op zoek naar mijn Heilige Geest. Zou die ook op mij neerdalen? Op die eerste pinksterdag na de verhalen in café De Toog wist ik het zeker. In september ben ik gedoopt.' Ze besluit dit stukje met een Bijbeltekst, Handelingen 2:38: 'Bekeert u en laat u dopen in de naam van Jezus Christus, tot vergeving van uw zonden en u zult de gave van de Heilige Geest ontvangen.'

De keuze om gedoopt te worden, had ook met andere factoren te maken, zoals een oud verlangen uit haar jeugd. Bovendien zocht ze rust. 'Ik had adhd en was onrustig en vroeg me af of die doop me misschien rust zou geven.' Ook was belangrijk dat Heilig Vuur West voor haar een veilige plek was, ze wilde niet in een kerk gedoopt worden. Maar bij dat alles had ook de cafébijeenkomst over bovenstaande tekst effect, vertelt ze. Toen ze die hele tekst had gelezen, herhaalt ze in het interview, 'wist ik: dit is het!'

Het concept van De Zoekende Ziel spreekt haar aan, omdat het laagdrempelig is er een verbinding wordt gelegd met de levensverhalen van mensen. Ze is in de bijeenkomsten veel te weten gekomen over andere mensen. Zelf probeert ze ook persoonlijke vragen in te brengen. Die kunnen over van alles gaan, zegt ze. 'Kracht, nabijheid, vriendschap, alleen zijn, trouw. Ik probeer te kijken hoe het stukje uit de Bijbel daarover gaat.'

Een verhaal wat haar is bijgebleven, is dat van Mozes in de woestijn, dat ze overigens niet las bij HVW, maar bij Bijbelstudies in de Dominicuskerk. 'Allemaal waren ze tegen hem, maar hij zet door en gaat toch door de zee. Voor mij is dat een voorbeeldverhaal. De zee, dat zie ik als de obstakels in het leven. Dat kan van alles zijn: uitsluiting, armoede, GGZ, beperking. Maar dat je dan bedenkt: Mozes heeft het ook gered, dus ik kom er ook!'

Het doet haar direct denken aan Psalm 121, haar lievelingspsalm die vaak in haar achterhoofd zit. 'Ik open mijn ogen en weet dat de kracht wel komt. Vaker dan vroeger denk ik in moeilijke situaties: het is zoals het is, maar het komt wel weer op mijn pad.'

Op de vraag of ze zonder de Bijbel nu een ander mens zou zijn, antwoordt ze: 'Ik ben de laatste jaren niet opgenomen.' Daarom zet ze zich ook in om in het werk onder kwetsbare mensen (denk aan armoede, werkloosheid, verslaving, ggz, dakloosheid) meer aandacht te krijgen voor geloof en zingeving.

4.2 Herman: van studieuus naar onbevangen Bijbellezen

Herman (64) is een trouw bezoeker van de Bijbelstudie Aan het Woord. Daarnaast bezoekt hij de gebedskring van Heilig Vuur West. Ik spreek hem op 19 april 2016 in een café in de buurt van zijn woning in Amsterdam-Oost.

Achtergrond

In 1979 verhuisde Herman van Rotterdam naar Amsterdam om er een lerarenopleiding Nederlands en geschiedenis te gaan doen. Hij werd er geen leraar mee, maar koos vervolgens voor een kunstopleiding tekenen en schilderen. Het was moeilijk als kunstenaar zijn brood te verdienen, dus werd hij daarnaast suppoost bij de Rai in Amsterdam. Dat werk deed hij 21 jaar, totdat een jaar geleden na een reorganisatie zijn contract niet werd verlengd. Dat was ingrijpend voor hem. Tijdens zijn baan was hij al gedeeltelijk aangewezen op een uitkering (hij was voor 80 procent afgekeurd), sinds zijn 63e is hij volledig afhankelijk van de bijstand. Hij verricht wel veel vrijwilligerswerk voor de Muiderkerk.

Een bijzondere hobby waaraan hij veel tijd besteedt is icoonschilderen. Hij maakte er kennis mee tijdens zijn tekenopleiding en bestudeert vanaf die tijd de kunst van het icoonschilderen. 'Ik vind het een ingewikkelde techniek, maar ben er wel door gegrepen.' Hij werd 'aangeraakt' door een christuskop van een bekende Russische iconenschilder. De weg die hij vervolgens aflegde was voor een deel een geestelijke weg. Een paar jaar lang maakte hij alleen gronden voor iconen. Er komt technisch heel wat bij kijken om op een traditionele manier om een iconenplank te maken, vertelt hij. Later ging hij iconen maken, de eerste was Elia. 'Er zit een bepaalde volgorde in. Je gaat niet meteen Christus afbeelden. Later heb ik dat wel gedaan.' Hij erkent dat hij de rituelen rond het schilderen niet altijd heeft gevolgd: 'Ik heb bijvoorbeeld niet altijd gebeden voordat ik ging schilderen. Dat is wel een sterke traditie. Soms deed ik het wel, maar soms was ik zo bezig met de techniek dat het spirituele een beetje naar de achtergrond verdween.'

Sinds 2005 is hij gescheiden en woont hij alleen. Hij heeft een zoon, een twintiger die studeert. Na de geboorte van zijn zoon keerde Herman terug naar de kerk. Tot zijn elfde levensjaar kwam hij daar met zijn ouders, maar na hun verhuizing naar Rotterdam gingen die niet meer naar de kerk. 'Bij de geboorte van mijn zoon voelde ik de behoefte hem iets mee te geven. En ook mezelf, als vader. Dat was voor mij een belangrijke motivatie om na dertig jaar weer aansluiting te zoeken bij een kerk.' Hij koos voor de Amstelkerk in het centrum van Amsterdam.

Relatie tot de Bijbel

Herman heeft een schoolbijbeltje, maar herinnert zich uit zijn jeugd niet veel van de Bijbel. Toen hij later weer naar de kerk ging, kwam hij er weer mee in aanraking. Hij sloot zich aan bij Bijbelstudiegroepen in de Amstelkerk. Ook nam hij deel aan het leerhuis 'Tenach en Evangelie'.

Daarnaast volgde hij een tijdje een cursus Bijbels Hebreeuws. Hij deed het omdat het hem nuttig leek bij de bronnen terecht te komen en omdat hij het leuk vond, het gaf intellectuele bevrediging. Hij werd via onder meer het leerhuis Tenach en Evangelie - waar oudtestamenticus Karel Deurloo een belangrijke rol speelde - meegenomen in de traditie van de Amsterdamse School. Het sprak hem aan. 'Ik heb een hele studieuze kant', vertelt hij. Later kreeg voor hem de Bijbel ook meer persoonlijke, emotionele betekenis. Dat heeft onder meer te maken met de ervaring die hem ook bij Heilig Vuur West bracht.

Betrokkenheid bij Heilig Vuur West

Aan de basis van Hermans betrokkenheid bij HVW staat een traumatische gebeurtenis. Hij woont op een bovenwoning en zo'n vier jaar geleden vond een etage onder hem in een nacht van zaterdag op zondag een groepsverkrachting plaats. Hij kon het niet zien, maar wel horen en kreeg er veel van mee. Hij was niet in staat de politie te bellen, iets waar hij zich later schuldig over voelde. Het had onder meer te maken met angst voor wraak ('het waren niet zulke aardige lui die daar woonden'). Ook wist niet precies wat er gebeurde, maar hij beseftte dat het verschrikkelijke was. Hij bad in die nacht veel en pakte zelfs de Bijbel erbij. Later stapte hij alsnog naar de politie en legde hij een getuigenverklaring af. De ochtend na deze gebeurtenis ging hij naar de kerk. Margrietha Reinders, destijds al pionier bij HVW, ging voor en preekte over de verkrachting van Tamar. Het was alsof de preek ging over wat hij die nacht had meegemaakt. 'Voor mij was dat aanleiding na afloop een gesprek met Margrietha aan te vragen.' Via haar kwam hij naar de Bijbelstudies en de gebedsgroep van HVW. Die omgeving werd belangrijk voor hem, niet in de laatste plaats omdat hij er een veilige plek vond. Lange tijd durfde hij niet te praten over die groepsverkrachting. Ook bij HVW deed hij dat niet direct, maar na verloop van tijd wel. 'Ik moest mij weer een beetje veilig gaan voelen. Dat heeft Heilig Vuur West mij kunnen bieden, en dan met name de gebedsgroep.'

Heeft Bijbellezen effect?

Grote momenten - zogeheten life events - leidden Herman naar de kerk en de Bijbel. Eerst was er de geboorte van zijn zoon, waardoor hij weer aansluiting zocht bij een kerk. En een traumatische ervaring bracht hem naar Heilig Vuur West. Daarmee veranderde ook zijn kijk op de Bijbel. 'Eerst was ik nogal onder de indruk van mensen die met geleerdheid de Bijbel konden begrijpen', vertelt hij. 'Bij Heilig Vuur West maakte ik kennis met mensen die de Bijbel niet geleerd benaderden, maar heel persoonlijk. Voor hen is de Bijbel een houvast zonder dat ze ervoor hebben gestudeerd.' Die andere manier van omgang met de Bijbel heeft ook hem beïnvloed, mede door wat hij meemaakte. 'Er zijn ervaringen die je leven overhoop gooien. Dan moet je ook nog iets aan de Bijbel hebben. Juist dan.'

Andere mensen spelen voor hem een grote rol in zijn relatie met de Bijbel. Hij vergelijkt zichzelf met de twijfelende Thomas en ook wel met de Bijbels figuur Prediker. 'De Bijbel behoedt mij voor onverschilligheid.' Maar daarvoor heeft hij nodig dat hij met andere mensen samenkomt. Hij vindt het waardevol dat bij HVW mensen met hun persoonlijke verhalen binnenkomen, vervolgens de Bijbel gaan lezen en die twee met elkaar verbinden. Daarin wordt hij zelf meegenomen. Hij zou dat missen als hij de Bijbel alleen zou lezen. Dat doet hij ook niet vaak.

Hoewel hij de studieuze benadering van de Bijbel nog steeds boeiend en legitiem vindt, is hij de persoonlijke benadering meer gaan waarderen. De onbevangener houding ten opzichte van de Bijbel blijkt ook tijdens een avond van Aan Het Woord over de onrechtvaardige rechter (Luc. 16:1-13). Herman benadert op een bepaald moment de tekst vanuit een persoonlijke ingang. Hij is bezig met time-management in zijn leven. 'Wat als je dat geld nu ziet als tijd, waarmee je goed moet omgaan?', oppert hij. Hij loopt vast als hij dat idee verder uitwerkt, maar anderen haken erop in. 'Je moet niet alles uit de tijd willen persen, het gaat om de menselijke maat.' Als ik Herman tijdens het interview herinner aan deze inbreng, erkent hij dat hij vrijer en creatiever is geworden in de omgang met de Bijbel. 'Vroeger zou ik gedacht hebben dat ik het eerst goed moet bevroeden, voordat ik wat mag vinden.'

Hij kan geen voorbeeld geven van het effect dat een specifiek Bijbelverhaal op zijn leven had. Belangrijk blijkt vooral het gezamenlijk Bijbellesen en het delen van persoonlijke ervaringen rond de Bijbel. Hij vertelt dat hij wel eens een tijdje 'kluizenaarsneigingen' heeft gehad en zich verdiept heeft in het boeddhisme. 'Je hebt daar het kleine voertuig en het grote voertuig. Het ene voert direct naar verlichting, het andere is meer gericht op aarde, met anderen. Ik heb me lang gericht op die directe verlichting. Dat is veranderd.' In hoeverre de Bijbel in directe zin daarin een rol speelde is lastig te ontrafelen. Wel zijn de Bijbelstudies en het gezamenlijk bidden hierin belangrijk geweest.

4.3 Rob: licht zit in mensen zelf

Rob ontmoet ik voor het eerst bij De Zoekende Ziel op 24 april. Het is de eerste keer dat hij een activiteit van Heilig Vuur West bezoekt. In de voorstelronde zegt hij dat hij niet veel van de Bijbel weet, maar geïnteresseerd is in spiritualiteit. Op 12 mei zie ik hem ook bij de Bijbelstudie Aan het Woord. Tijdens beide bijeenkomsten valt me op dat hij makkelijk een verbinding legt tussen het Bijbelverhaal en persoonlijke ervaringen. Zo vertelt hij bij De Zoekende Ziel - waar het gaat over de gelijkenis van de zaaier en het zaad dat al dan niet vrucht draagt - dat hij vanwege een schimmel in zijn huis tijdelijk in een tuinhuisje woont en daar dicht bij de natuur leeft en zich veel bezighoudt met spiritualiteit. Maar, voegt hij eraan toe, dat laatste kan ook een vlucht zijn, zodat hij geen maatregelen hoeft te nemen om terug te kunnen naar zijn huis.

Na die bijeenkomst op 12 mei maken we een afspraak voor een interview. Rob vertelt direct dat zijn verhaal sterk is beïnvloed door de Anonieme Alcoholisten (AA), een programma om mensen van hun alcoholverslaving af te helpen. Hij nodigt me uit om een keer mee te gaan naar een AA-bijeenkomst. We spreken voor het interview op een dinsdagochtend af in een café in Amsterdam-Centrum. Aansluitend op het interview bezoeken we een AA-bijeenkomst, waar ook gasten welkom zijn.

Achtergrond

Rob is 43 jaar oud en woont inmiddels 22 jaar in Amsterdam. Hij studeerde culturele antropologie en werkte onder meer een tijdje als fotograaf. Veel dingen die je in de opvoeding zou moeten meekrijgen om door het leven heen te slaan, zijn hem door zijn niet zijn bijgebracht, zegt hij. Hij kwam terecht in de ggz, waar een diagnose werd gesteld die niet bleek te kloppen. Vanaf zijn studententijd ontwikkelde hij een alcoholverslaving. 'De meeste mensen drinken in gezelschap, ik vond het ook normaal om dat alleen te doen', zegt hij. 'Een andere slecht signaal was dat ik er een gewoonte van maakte alcohol als slaapmiddel te gebruiken. Ik dronk net zo lang tot het me geen moeite kostte in slaap te vallen. Op een gegeven moment werd ik te vroeg wakker en dronk ik dan direct een paar biertjes om nog een paar uur slaap te pakken.'

Toen hij inzag dat zijn drankgebruik ontspoord was en hij bang werd dat niet te overleven, belde hij een psychologisch team waar hij nog ingeschreven stond. Een therapeute dwong hem na een gesprek naar een detox te gaan, in plaats van terug naar huis. Bij de detox hoorde hij voor het eerst over de Anonieme Alcoholisten en besloot er naartoe te gaan. Bij de eerste bijeenkomst wist hij direct dat hier de oplossing lag voor zijn probleem. De verhalen van andere deelnemers gaven zo veel herkenning, dat hij zich begrepen voelde. 'Ik kwam 6,5 jaar geleden bij AA, nu ben ik 6 jaar nuchter.'

Rob heeft *Big Book* van de Anonieme Alcoholisten bij zich, en toont het 12-stappenplan om van een verslaving af te komen. De stappen zijn spiritueel geladen. Het gaat om overgave aan God 'as we understood Him' en om vergeving, herstel van relaties. Geïnspireerd door zijn ervaringen bij AA, is Rob nu bezig een project op te zetten voor psychisch kwetsbare mensen. Het gaat om een vorm van gespreksvoering en hij heeft aansluiting gevonden bij de website *Ervaringswijzer*. Zijn sollicitatie-activiteiten - hij heeft momenteel geen werk - bestaan uit het aanvragen van subsidie voor het project.

Relatie tot de Bijbel

Rob werd katholiek opgevoed en ging tot zijn twaalfde regelmatig naar de kerk op zondag. Daar werd uit de Bijbel voorgelezen en hij had een kinderbijbel. Maar verder werd hij niet groot met teksten uit de Bijbel. Hoewel zijn ouders naar de kerk gingen, was er ook veel kritiek op het instituut kerk. Op zijn twaalfde kon hij het vormsel krijgen, maar koos hij ervoor niet gevormd te worden. Daarna kwam hij ook bijna nooit meer in de kerk.

Rob beschouwt zichzelf als religieus. Hij voelde zich altijd aangesproken door bijvoorbeeld de religieus geladen films van Tarkovsky of door mensen die op bedevaart gaan. Hij heeft er dan ook geen moeite mee de spirituele benadering van AA religieus in te vullen. Hoewel hij het moeilijk vindt de Bijbel onbevangen te lezen, vanwege de weerstand tegen de kerk die hij meekreeg, heeft hij een positieve grondhouding ten opzichte van de Bijbel. 'Ik heb er vertrouwen in dat het lezen van die teksten iets kan opleveren.'

Zelf heeft Rob geen Bijbel, maar hij leest er af en toe iets uit op internet. En gemotiveerd door de spirituele benadering van AA ging hij de boeken van Eckhart Tolle lezen. 'Hij geeft een eigen interpretatie van de Bijbel, maar leest wel degelijk die teksten en spreekt er met respect over.' Ook werd hij geïnspireerd door de Cursus in Wonderen, die ook Bijbelteksten als uitgangspunt neemt, hoewel de teksten een geheel eigen uitleg krijgen. 'Een tijdje heb ik dagelijks in dat boek gelezen, maar op een zeker moment ben ik daarmee gestopt. Het is ook heftig, het is een soort hersenspoeling. Daar moet je een beetje gedoseerd mee omgaan. Aan de andere kant geloof ik wel in een weg waarbij je je eigen perspectief relativeert. Als ik in contact ben met een groter geheel, is dat voor mij een vorm van spiritualiteit.'

Een andere bron die hem in contact bracht met het Bijbelverhaal, was de film Jesus Christ Superstar. Naar aanleiding daarvan onderzocht hij of er een goede verklaring was waarom Jezus kiest voor het martelaarschap. Hij heeft die nog niet gevonden. Waarom hij antwoord op dat soort vragen wil? 'Eronder ligt de vraag of de Bijbel mij misschien verder kan helpen. En het is ook gewoon belangstelling.'

Betrokkenheid bij Heilig Vuur West

Iemand binnen de geestelijke gezondheidszorg weest Rob op het bestaan van Heilig Vuur West. Ze vertelde dat veel kwetsbare mensen daar een plek vonden om in gesprek te gaan met anderen. Hij was geïnteresseerd, omdat hij zelf een project voor psychisch kwetsbare mensen opzet en omdat hij een link zag met spirituele benadering van AA. Rob voelde zich welkom op de bijeenkomsten van HVW, maar was 'niet diep onder de indruk'. Wat hem de eerste keer tegenstond, was dat er in zijn beleving veel werd gesproken over niet-gelovige mensen en wat hun probleem zou zijn. Wat hij bij AA waardeert, is dat dat daar juist niet gebeurt. 'Mensen worden bij AA geacht vanuit hun eigen ervaring te spreken. Naar mijn idee is dat de enige relevante manier om met religieus bewustzijn om te gaan. Het enige wat ik kan veranderen, ben ik zelf. Discussies over hoe de Baghwan mensen in verwarring heeft gebracht, waardoor ze nog steeds het geloof niet hebben gevonden... ik zie niet in hoe dat tot iets goeds kan leiden.'

Dit commentaar van Rob sluit aan bij de inbreng die hij tijdens de bijeenkomst zelf had. Het heeft geen zin je met anderen bezig te houden, zegt hij. En als het gaat over het koninkrijk van God, ziet hij dat

vooral als iets dat in jezelf verandert. Als de bijeenkomst een evangeliserende functie heeft, is het in ieder geval niet verstandig naar anderen te wijzen, stelt hij terugblikkend vast. 'Dat in mijn ogen radicaal onaantrekkelijk.'

Aan de Bijbelstudie Aan het Woord hield hij een iets ander gevoel over. Dat vond hij interessant. Tijdens de avond neemt hij aan het eind het inzicht mee dat je om de Bijbel te begrijpen je niet moet blindstaren op één gelijkenis. En in het interview noemt hij het boeiend dat een van de deelnemers wist hoe dezelfde tekst in een andere vertaling werd weergegeven. Die aandachtige benadering van de Bijbel spreekt hem wel aan.

Had Bijbellezen effect?

Rob staat ervoor open zich verder te laten helpen door verhalen uit de Bijbel. Maar de twee bijeenkomsten hadden voor Rob geen aanwijsbaar effect, al vond hij het interessant te zien hoe mensen er met de Bijbel bezig zijn en elkaar serieus nemen.

Zoekend naar het effect van de Bijbel komt hij eerder uit bij de Cursus in Wonderen en boeken van Eckhart Tolle. 'Tolle schrijft over lichtwezens. Jezus moet volgens hem niet begrepen worden als een personage buiten de mensen. Ergens staat dat Jezus het licht der mensen was en daaruit zou je dan kunnen begrijpen dat er licht in mensen zelf is, een vonk van leven. Zo'n beeld vind ik heel krachtig. Het helpt me als ik dat een beetje kan beleven. Dan ben ik niet alleen, maar is er verbondenheid tussen mij en alles.'

Het Bijbelgebruik van Tolle en de Cursus in Wonderen riep bij hem meer op dan de Bijbelstudies bij HVW en het rechtstreeks lezen van passages uit de Bijbel, via internet. Het is niet mogelijk vergaande conclusies te trekken op basis van het bezoek van twee bijeenkomsten. Bovendien blijft Rob naar eigen zeggen open staan voor de Bijbel. 'Ik weet nog niet waar dat toe leidt.' Of hij daarvoor nog terug gaat naar bijeenkomsten van HVW, is de vraag. Dat hangt er mede van af hoe veel tijd hij heeft.

Vergelijking met Anonieme Alcoholisten

Met Rob bezoek ik na het interview een open bijeenkomst van AA in Amsterdam-Centrum. Er zijn dertig tot veertig mensen. Het valt me op hoe ritueel de bijeenkomst is ingericht. Er wordt gezamenlijk hardop een gebed uitgesproken, de eerste zinnen uit het *Serenity Prayer* van Reinhold Niebuhr. Daarnaast leest iemand voor uit het boek van de Anonieme Alcoholisten en is er een lange meditatieve stilte. Daarna mogen mensen die dat willen hun ervaring delen. Er is één nieuwkomer en elke spreker richt zich mede tot die nieuwkomer om haar welkom te heten. Vanwege die nieuwkomer vertellen sommigen over hun eerste ervaring met AA, iemand anders vertelt hoe ze een bepaalde stap van het 12-stappenplan heeft gezet. Elke spreker wordt bedankt voor zijn inbreng, er volgt geen discussie op.

Na het delen van de ervaringen, is er een gezamenlijke afsluiting, waarbij opnieuw - in een kring, hand in hand - de tekst van Niebuhr wordt gebeden.

AA is een organisatie en methode waardoor mensen veranderen. Het helpt mensen van hun verslaving af te komen. Een vergelijking met Bijbelstudiegroepen gaat niet helemaal op. Mensen bij AA komen binnen met een specifiek probleem, terwijl de behoeften van deelnemers aan een Bijbelstudie zijn diffuser. Toch is het de moeite waarde vanuit het perspectief van 'verandering' bij beide stil te staan. Het handboek voor contextuele Bijbelstudie van de Contextual Bible Study Development Group noemt immers transformatie van individuen en de groep als één van de doelen. Vandaar dat ik Rob vraag de twee te vergelijken. Volgens hem is AA radicaal op verandering gericht en kan dat niet gezegd worden van Heilig Vuur West. 'Ik kan me voorstellen dat mensen nog persoonlijk contact hebben met de predikant, en daar iets aan hebben', relativeert hij. 'Maar als ik kijk naar die twee bijeenkomsten die ik bijwoonde, denk ik niet dat mensen daar veel aan hebben voor hun problemen.' Hij denkt dat er in de kerk wel groepen zijn geweest die dichter bij deze grondige benadering van AA komen, zoals de Oxford Group. De sleutel ligt volgens hem bij het feit dat AA 'radicaal praktisch' is. 'Het begint niet met overwegingen over het geloof, het uitgangspunt van AA is op dagelijkse basis dingen anders gaan doen.'

4.4 Margreet: gedachten zijn krachten

Margreet (65) ontmoet ik bij De Zoekende Ziel op 27 maart (Eerste Paasdag). Ik interview haar op 14 april. Later ontmoet ik haar nog eens bij De Zoekende Ziel en Aan Het Woord. Uit haar bijdragen blijkt dat ze goed is opgeleid, diep nadenkt en de Bijbelverhalen vooral symbolisch leest. Margreet woont al 35 jaar in Amsterdam Oud-West, op een bovenverdieping vlakbij het Vondelpark. Om zich heen ziet ze hoe de straat verandert: er komen rijkere mensen wonen, die de boel verbouwen. Ze heeft wat moeite met die verandering en het toenemende materialisme ('grote keukens, grote auto's') dat ze om zich heen ziet, blijkt in het gesprek dat we kort na mijn aankomst hebben. Zelf leeft ze relatief sober. Ze had in de loop der tijd verschillende banen, maar kwam de laatste jaren voor haar pensioen in een uitkering terecht. In haar huis ruikt het nog een beetje naar wierook die ze gebrand heeft. En her en der zijn op muren en prikborden briefjes te vinden met uitspraken en inzichten.

Achtergrond

Margreet groeide op in Amstelveen in de naoorlogse periode. Ze vertelt hoe het trauma van de oorlog als een grauwsliuier over het gezin heen hing. Haar vader had gevochten op de Grebbeberg, haar moeder woonde in de oorlog in de Joodse buurt van Amsterdam en had daar de razzia's gezien. Maar er werd thuis niet over gepraat. Pas veel later kwam ze tot het inzicht dat haar ouders wel een

posttraumatisch stressyndroom moeten hebben gehad. Dat was overigens een probleem waar volgens haar veel generatiegenoten tegenaan liepen. 'Toen wij een jaar of 18 waren, wisten we wel dat er iets aan de hand was, maar we konden het niet benoemen. Het was een onderstroom van onbehagen. Ik was daar heel gevoelig voor.'

Toen ze 21 was maakte ze met haar toenmalige vriend een reis naar India. De oosterse wereld trok aan. 'We dachten dat we daar wijsheid zouden vinden. In het westen leefden we in een hoogtechnologische wereld, maar de mensen hadden geen innerlijke vrede. In het oosten leefden mensen met kleur, muziek en wierook. Daar wilde je heen.'

Terug uit India studeerde ze Engels en journalistiek. Maar in geen van die twee vakgebieden ging ze uiteindelijk aan het werk. Ze werkte onder meer als receptioniste bij een bejaardencentrum, bij bedrijven, bij Bureau Jeugdzorg en ook een tijdje in milieuwinkels. Zoals ze vertelt over haar leven, heeft het iets van een zoektocht. Later kwam ze er ook achter dat ze hoogbegaafd en hoogsensitief is. 'Daardoor zie en voel je veel, maar het is ook eenzaam. Maar weinig mensen kunnen je begrijpen.'

In India was ze al in aanraking gekomen met yoga en later ging ze ook in Amsterdam naar een raja-yogaschool. 'Ze zeiden daar dat de westerse wereld eenzijdig materieel ontwikkeld is, maar dat het spirituele is verwaarloosd. Bij die yoga-school zeiden ze: ga oefenen om die spirituele waarden in jezelf weer te ontwikkelen. Ik ga af en toe nog wel naar die school, om reëler naar de wereld te kijken.'

Yoga is voor haar een tweede bron van spiritualiteit, naast christendom. Haar vader kwam een extreem christelijk milieu, vertelt ze: het apostolisch genootschap, een sekte. Later zei hij het geloof vaarwel. Haar moeder werd groot een veel meer ontspannen christelijke milieu. 'Zij zei steeds dat alles op hetzelfde neerkwam. Daar werd ik wel eens gek van.' Ze zat op een christelijke middelbare school en was een tijdje lid van een kerkkoor in de Amsterdamse Kruiskerk. Haar moeder werd op latere leeftijd weer lid van een kerk. Bij Margreet gebeurde iets vergelijkbaar. Ze kwam erachter dat raja-yoga - hoe veel ze er ook van geleerd heeft - erg individualistisch is en wel erg ver gaat in de onthechting. Daardoor trok ook een kerkelijke gemeenschap weer aan en zo kwam ze terecht bij Heilig Vuur West.

Relatie tot de Bijbel

Tegelijk met het zoeken van een kerkelijke gemeenschap in de wijk - een aantal jaar geleden - ging ze ook opnieuw de Bijbel lezen. 'Ik ben gewoon in Genesis begonnen, maar heb er op het moment niet zo veel tijd voor.' Het Oude Testament vindt ze een en al oorlog en strijd. De boodschap van Jezus doet haar sterk denken aan yoga. 'Ik vraag me af of Jezus een opleiding heeft gehad in India en Tibet. Tussen zijn 12e en 30e is onduidelijk waar hij was. Paul van Oyen heeft daar een boek over geschreven. Voor mij doet het er niet toe. Zijn boodschap van geweldloosheid en vergeving, dat is wat ik van yogales heb geleerd.'

Bijbelverhalen zijn voor haar archetypische verhalen, vergelijkbaar met Griekse mythen en sagen. Mensen worden er bijvoorbeeld in vervolgd en gemarteld, en dat gebeurt nog steeds. Het zegt dus ook iets over nu. Dat is ook wat ze inbrengt tijdens bijeenkomsten bij HVW. Als het tijdens de bijeenkomst op 27 maart gaat over oorlog en de aanslagen in Brussel, zegt ze dat ze dat soort verhalen op zichzelf betreft. 'Welke oorlog woedt in mij, waar zitten goed en kwaad in mij?'

Betrokkenheid bij Heilig Vuur West

Met Heilig Vuur West kwam ze in aanraking via een folder, denkt ze. Ze wist in ieder geval dat er een klein initiatief was om een kerkelijke gemeenschap te starten. Er waren verschillende redenen waarom ze behoefte had daarbij aan te haken. Zoals het wereldgebeuren na de aanslagen in 2001 en de oorlogen die volgden in Afghanistan en Irak. Daarnaast kwam ze zelf terecht in een uitkering en had ze het gevoel dat het sociale systeem waarin ze opgegroeid was uit elkaar viel. Ze bedacht dat ze het erg vond dat kerken massaal sluiten, maar dat ze daar zelf aan mee deed door ook nooit te gaan. Ten slotte vond ze de raja-yogaschool erg extreem en individualistisch. 'Je moet er je eigen verlossing zoeken. Ik vind het ook belangrijk om met mensen in een groep te leren leven en zorg voor elkaar te dragen.'

Zo kwam ze met een mengeling van nieuwsgierigheid en eigen spirituele behoefte bij HVW terecht. Ze bezoekt er inmiddels een paar jaar activiteiten: bij de filmavond helpt ze met het uitzoeken van films en verzorgt ze soms de introductie en het nagesprek. Daarnaast gaat ze naar de gebedskring op maandag en komt ze soms naar De Zoekende Ziel en Aan het Woord. Naar de vieringen komt ze niet zo vaak.

Enerzijds mist ze bij HVW het 'gewone' kerk-zijn waar alles voor je geregeld is, en soms voelt ze zich ook niet helemaal begrepen. 'Toen ik daar een paar jaar geleden kwam, was ik op zoek naar werk. Ik bracht dat een keer in, maar niemand reageerde erop.' Tegelijk vindt ze het mooi dat er in de wijk zo'n initiatief is ontstaan en waardeert ze de gemeenschappelijkheid. 'Ik vind het fijn dat mensen daar kwetsbaar zijn. Ik vergelijk het met het Romeinse Rijk. Wij zitten als christelijke slaven in de catacomben. Zo voel ik dat. De maatschappij verhardt. Gevoelige mensen gaan zich dan verstoppen in de catacomben.'

Heeft Bijbellezen effect?

Ze vindt het in eerste instantie moeilijk aan te geven wat ze meeneemt uit de Bijbelstudies bij HVW en welk effect het lezen van de Bijbel heeft. Enerzijds ligt de Bijbel voor haar in het verlengde van yoga, maar het collectieve voegt voor haar iets toe. Ze wijst erop dat er veel mensen komen die alleen wonen, net als zij - zelfs voor de Bijbelstudieleiders geldt dat. 'Het relateert zaken als je met andere mensen praat. Anders zit je eindeloos in je eigen gelijk. Soms zegt iemand daar iets, en dan denk ik: o ja, dat is ook waar. Dan word ik teruggeroepen uit mijn eigen gedachtegang.'

Als ze verder nadenkt over verhalen die ze heeft meegenomen, komt ze op de opwekking van Lazarus en op genezingsverhalen uit het Evangelie. 'Jezus zegt tegen een melaatse: uw geloof heeft u gered. Ik denk dat dat kan. Dat onze gedachten zo krachtig zijn, dat we soort lasermachines van binnen hebben. Door je gedachten te veranderen, kun je ook celinformatie veranderen.' Ze wijst op een briefje dat in haar kamer hangt, met de tekst 'Gedachten zijn krachten'. Ze heeft een genezing ook een keer van dichtbij meegemaakt. Een neef lag met kanker in het VUMC en zou daaraan sterven. 'Door een boek te lezen, was hij in drie weken genezen.' Het blijkt concreet te gaan om een boek van Louise Hay, dat zij tijdens een bezoek aan haar neef heeft gegeven. Hay is een vertegenwoordiger van de Religious Science-beweging en auteur van onder meer het boek *You can heal your life*.

Het verhaal van haar neef is voor haar een voorbeeld van de goddelijke krachten die mensen in zich hebben. Het lezen van teksten - ook Bijbelteksten - herinnert haar daaraan. 'Zoekt en gij zult vinden, klopt en u zal worden opengedaan.' Dat citeerde mijn moeder vroeger vaak. 'En dat is waar. Het gebeurt niet altijd op het moment dat jij dat wilt, maar in het tijdpad van een hogere macht. Toch is mijn ervaring dat ik de dingen die ik echt gewenst heb of zocht, gewoon gekregen heb. Dat vind ik de kracht van het geloof, dat is wat wij kunnen.'

4.5 Frank: Bijbel vult met positieve energie

Frank (57) kwam ik tegen bij de Bijbelstudies Aan Het Woord, bij De Zoekende Ziel en in de Heilig Vuur Viering. Hij is vanaf de start bij Heilig Vuur West betrokken en zit in het visieteam. Ik interview hem op 18 april in een café waar hij veel komt.

Achtergrond

Frank woont in Amsterdam Oud-West, is gescheiden, heeft twee kinderen en werkt nu als bouwkundig ingenieur. Hij groeide op in een christelijk gezin in Wieringen. Als kind ging hij naar een gereformeerde kerk, later ging het gezin naar een evangelische gemeente. Het geloof heeft het grootste deel van zijn leven een rol gespeeld. 'Een paar jaar niet, en de ene periode wat meer dan de andere', vertelt hij. Hij werkte lange tijd op verschillende plekken in het buitenland voor de Verenigde Naties. Daar was het soms moeilijker naar een kerk te gaan. 'In Bangkok ging ik heel af en toe naar een kerk, in Nairobi naar een rooms-katholieke kerk.'

Hij deed een opleiding bouwkunde aan de TU Delft en werkte jarenlang voor het United Nations Development Program (UNDP). Als er ergens een ramp had plaatsgevonden, ging hij erheen om een ontwikkelingsprogramma op te zetten. Hij is kritisch op noodhulporganisaties die 'zichzelf aan het werk houden'. In zijn eigen functie probeerde hij direct een vertaalslag te maken naar ontwikkeling. Hij kwam onder meer in Rwanda, Somalië, Thailand, Irak en Oost-Timor. Ook over het functioneren van

de VN is hij sceptisch. 'Er is weinig te merken van idealisme, ik zag meer carrièrezucht. Ik ben zelf een idealist die verschil wil maken, maar anderen waren meer gepreoccupeerd met hun bankrekening.' Helemaal tevreden over wat hij bereikt heeft, is hij niet. 'Het is natuurlijk nooit genoeg.'

Relatie tot de Bijbel

In het gesprek over geloof en Bijbellezen heeft Frank het bij herhaling over 'de liefde van God'. Hij vindt het belangrijk dat mensen daarmee in aanraking komen. Die overtuiging heeft te maken met een ervaring in Rwanda, vertelt hij. 'Ik was in Rwanda na de genocide, in de jaren negentig. Daar werd ik geconfronteerd met iets dat onoverkomelijk leek. Iedereen die ik daar tegenkwam, had mensen verloren. En iedereen heeft er ook misschien wel aan meegedaan. Toen dacht ik op een gegeven moment: hoe moet het ooit verder met al deze mensen? Als een bliksemschicht sloeg toen bij me in: er is maar één oplossing, de liefde van God. Ik was ervan overtuigd dat dat is het enige is, want er is niks groters dan dat. Zonder de liefde van God kun je toch nooit vergeven? Daarom ben ik een groot voorstander van God.'

Hij vindt het daarom ook belangrijk dat mensen in aanraking komen met de Bijbel, omdat daarin de liefde van God ter sprake komt. Ook voor hemzelf is God en zijn liefde belangrijk. 'De ene dag wat meer dan de andere dag. Maar ik ben heel blij dat God er is. Ik heb soms een gelukkig gevoel, dat ik denk: er is hoop voor mijzelf, voor de wereld, voor de mensen.'

De Bijbel is voor hem een boek met geweldige verhalen met 'een diepe maatschappelijke en psychologische relevantie'. Het is voor hem ook een bron van moraliteit. 'Het meest fantastische van het christendom is, dat daarbinnen iedere levende ziel gelijkwaardig en uniek is. Dat betekent dat de president van Amerika maar ook de sloeber hier gelijkwaardig zijn. Daarmee is meteen het leven heilig. Je mag nooit iemands leven nemen. Het is dus een bron van moraliteit.'

Betrokkenheid bij Heilig Vuur West

Frank is vanaf het eerste uur bij Heilig Vuur West betrokken. Pionier Margrietha Reinders kwam hem tegen en vertelde - hij ging voorheen af en toe naar de Amstelkerk - dat ze een pioniersgroep nodig had en of hij zich daaraan wilde committeren. Hij zit nog altijd in het visieteam - een soort kerkenraad. Hij bezoekt niet alle activiteiten, maar wel de zondagse viering, Brandende Stilte, De Zoekende Ziel en Aan het Woord. En eens in de maand vergadert het visieteam, waardoor hij het er behoorlijk druk mee heeft.

Heilig Vuur West is zijn kerkelijke thuisbasis geworden. Hij zou zich best elders willen aansluiten, maar ziet het als zijn verantwoordelijkheid betrokken te blijven bij HVW. Het is volgens hem belangrijk dat

er een geloofsgemeenschap is die zich richt op mensen buiten de kerk en die hen in aanraking brengt met de liefde van God.

Heeft Bijbellezen effect?

Frank bezoekt met name de activiteiten waar de Bijbel een rol speelt en vindt dat ook belangrijk. Toch kan hij niet zeggen dat hij daar zelf zo veel opsteekt, hij is er met name vanuit de rol die hij er te spelen heeft. Ik hoop dat ik eraan kan bijdragen dat mensen de liefde van God ervaren. Tijdens de bijeenkomsten blijkt ook de hij makkelijk contact maakt, en een belangrijke bijdrage levert aan de sfeer.

In het algemeen zijn er voor hem wel Bijbelverhalen die bijzonder zijn. Hij noemt de gelijkenis van de werkers van het laatste uur als een van zijn favoriete verhalen. Op zijn initiatief is deze gelijkenis ook besproken tijdens één van de avonden van Aan het Woord. 'Aan het eind van de dag betaalt die wijnboer iedereen hetzelfde. Dan worden degenen die 's morgens begonnen zijn, kwaad. Dat vind ik een fantastisch verhaal. Je kunt iemand zijn goedheid toch niet kwalijk nemen? Hij is goed voor mensen die maar vier uur hebben gewerkt in plaats van acht. Dat is geweldig, een belangrijke levensles: je moet een ander zijn goedheid nooit kwalijk nemen.'

Eenzijds vindt Frank de Bijbel heel belangrijk en gelooft hij zonder meer dat de Bijbel mensen verandert, aan de andere kant kan hij er niet goed de vinger op leggen hoe zijn eigen leven erdoor beïnvloed wordt. Concrete voorbeelden heeft hij niet gelijk paraat, maar als we erover door spreken komt hij tot de conclusie dat bezig zijn met de Bijbel een bepaalde levenshouding stimuleert. 'In de Bijbel wordt gesproken over geloof en Christus. Als je daarmee bezig bent, voedt je jezelf met een hoeveelheid positieve energie. Die positieve energie kun je uitstralen naar andere mensen. Aardig zijn tegen mensen, mensen liefhebben. Sommige mensen vind ik enorme klootzakken. Die zou ik een rotschop willen geven. Maar de Bijbel is een bron van liefde en positiviteit. Als je je daarmee bezig houdt, word je daarmee vervuld.'

Tijdens de bijeenkomsten benadrukt Frank soms dat iedereen zijn eigen interpretatie mag hebben op het Bijbelverhaal. Tijdens het interview herhaalt hij dat. 'Als iedereen die naar voren brengt, schept dat ook een band.' De sociale functie van de Bijbelstudies en vieringen is volgens hem heel belangrijk. 'Voor veel mensen is dat Heilig Vuur echt een veilige plaats. Iedereen is er welkom, ongeacht wat dan ook. Er heerst een heel liefdevolle sfeer.'

Hoewel hij niet een directe verbinding legt met de Bijbel, vertelt hij en passant wel dat hij wel eens wat is gaan timmeren bij een van de deelnemers aan De Zoekende Ziel. Tijdens de bijeenkomst van 24 april 2016 informeert hij ook bij een deelnemer die tijdelijk niet in huis kan wonen vanwege een schimmel. Hij lijkt hem praktische tips of hulp te willen aanbieden. Ook hier is de relatie tussen Bijbel en dagelijks leven niet direct te leggen, maar ontstaat deze hulp wel in een gemeenschap die samen

komt rond de Bijbel. Het sluit aan bij Franks visie dat de Bijbel hem vult met positieve energie en de bereidheid om liefde uit te delen.

5. Analyse

In de twee voorgaande hoofdstukken heb ik een zo precies mogelijke beschrijving gegeven van een praktijk (hoofdstuk 3) en in vijf persoonlijke verhalen weergegeven hoe deelnemers aankijken tegen de betekenis van Bijbellezen in hun persoonlijk leven (hoofdstuk 4). In dit hoofdstuk kijk ik op een analytische manier naar datzelfde materiaal. Ik heb geen bestaand theoretisch concept gevonden dat ik zonder meer kan overzetten op het onderzoek dat ik heb gedaan. Daarom kies ik voor de analyse een aantal thema's die uit mijn onderzoek zelf opkomen en die in mijn ogen tot zinvolle reflectie kunnen leiden. Het gaat om thema's die 1) herhaaldelijk werden genoemd of waargenomen en die 2) in het verlengde liggen van mijn hoofdvraag. Allereerst beschrijf ik de wijze van Bijbellezen bij Heilig Vuur West aan de hand van een aantal karakteristieken, vervolgens behandel ik de relatie tussen Bijbellezen en gemeenschapsvorming (een thema dat voortdurend terugkwam in gesprekken), en ten slotte ga ik in op het effect van Bijbellezen. Daarbij gaat het mij vooral om de verbinding tussen het Bijbellezen en het dagelijks leven. In de laatste paragraaf werp ik ook de vraag op in hoeverre de methode van Bijbelstudie bepalend is voor het effect op deelnemers.

5.1 Karakteristieken

In deze paragraaf onderscheid ik drie karakteristieken in de praktijk van Bijbellezen bij Heilig Vuur West. Daarmee sluit ik aan bij Andrew Rogers die een onderzoek naar 'ordinary hermeneutics' in een evangelische gemeenschap ergens vertaalt in zeven hermeneutische karakteristieken. Hij schrijft dat die karakteristieken specifiek van toepassing zijn op de onderzochte gemeenschappen, maar vermoedelijk ook herkenbaar zijn in andere kerken (Rogers, 2007, 20). Omdat HVW een heel andere gemeenschap is, kan ik die karakteristieken niet overnemen. Wel is er overlap en zal ik soms een vergelijking maken met zijn categorieën. Het feit dat ik met deze karakteristieken kom, heeft ook iets subjectiefs. Ik probeer zo goed mogelijk te analyseren wat de Bijbelstudies bij HVW typeert, maar het gebeurt wel op grond van mijn waarneming en de ordening is mijn keuze. Dit is inherent aan een empirisch-hermeneutisch onderzoek, waarbij de categorieën niet vooraf zijn vastgesteld.⁶

1. Interpretatie is vrij

In alle bijeenkomsten stelde de leider (soms na overleg met de groep in de vorige bijeenkomst) een Bijbelgedeelte centraal en leidde hij of zij het gesprek. In de bijeenkomsten van De Zoekende Ziel bracht de leider daarin een focus aan door het te koppelen aan een thema en een aantal gespreksvragen. Voor het overige werd de interpretatie bijna volledig aan de deelnemers zelf

⁶ Rogers verantwoordt overigens ook niet a priori waarom hij voor bepaalde categorieën heeft gekozen.

overgelaten. Elke bijeenkomst begon met een rondje eerste (lees)ervaringen om vervolgens over te gaan naar het gesprek. Daarin werden deelnemers gestimuleerd hun eigen betekenis te geven aan de tekst, waarbij elke interpretatie toegestaan leek. Er was geen sturing of begrenzing in het interpreteren van de kant van de leider (of in ieder geval niet expliciet) en ook deelnemers zelf lieten elkaar daarin vrij.

Een voorbeeld daarvan is een situatie bij Aan het Woord op 10 maart 2016. Een deelnemer probeerde via de ‘particuliere ingang’ van time-management in het verhaal van de onrechtvaardige rentmeester te komen. Wat als je geld ziet als tijd waarmee je goed moet omgaan? Terwijl hij zelf tot de conclusie kwam dat uitwerking van die lijn aan de hand van het Bijbelverhaal niet lukte, stimuleerden anderen hem juist om die denkrichting af te maken.

Ook tijdens andere bijeenkomsten koppelen mensen Bijbelverhalen aan hun eigen vragen en levensthema’s. Dit leidt tot een diversiteit aan betekenissen, variërend van interpretaties op spiritueel niveau (gelieerd aan bijvoorbeeld boeddhisme of New Age) tot praktisch-ethisch niveau (bijvoorbeeld hoe je omgaat met geld of met het aanvaarden of afslaan van uitnodigingen).

Eén van de vaste deelnemers van zowel Aan het Woord als De Zoekende Ziel stelt tijdens de bijeenkomsten af en toe expliciet dat iedereen zijn eigen interpretatie mag hebben van het verhaal. Tijdens het diepte-interview benoemt hij (Frank) dit ook, waarbij hij eraan toevoegt dat die persoonlijke interpretaties ook een band scheppen.

In vergelijking met de gemeenschap die Rogers onderzocht is de interpretatie vrijer en meer divers. Zo geeft Rogers als eerste karakteristiek een ‘Jezus-hermeneutiek’, die neerkomt op het adagium: Jezus is het antwoord op alle vragen (Rogers, 2007, 18). Het is expliciet niet de bedoeling van HVW om op die manier sturend te zijn. Van Berkum geeft in het interview aan de claim die ze in evangelische kringen soms ziet, te willen vermijden. Er moet ruimte zijn voor iedereen, ook voor degenen die niets van Jezus willen weten. ‘We zijn niet dwingend, wel uitnodigend.’ Die filosofie leidt tot de karakteristiek dat interpretatie open en vrij is – dat zou je zelfs een normatief principe kunnen noemen binnen HVW. De vrijheid is niettemin begrensd in die zin dat de te bespreken gedeelten uit de Bijbel en het thema bij De Zoekende Ziel werden bepaald door de leider. Daarmee gaf zij enige sturing.

2. Uitleg en toe-eigening gaan samen

In hoofdstuk 1 heb ik Ricoeurs onderscheid tussen uitleg en interpretatie (toe-eigening) beschreven. Ricoeur houdt die twee bij elkaar, maar in het onderzoek naar intercultureel Bijbellezen is dit onderscheid ook gebruikt om het verschil te duiden tussen wetenschappelijke en de gewone lezer, of de westerse en de niet-westerse lezer. Die laatste zou meer bezig zijn met de betekenis voor het gewone leven, terwijl de westerse lezer voor bezig is met het begrijpen van de tekst (o.a. Madera Vargas, 2015, 308).

Bij de bijeenkomsten van Heilig Vuur West kwamen overwegend westerse deelnemers, hoewel ook een minderheid van niet-westerse afkomst was. Het opleidingsniveau van de deelnemers was verschillend, maar een behoorlijk percentage was hoog opgeleid en was dus geschoold in het West-Europese denken. Over het geheel genomen kwamen in deze groep beide aspecten (uitleg en toe-eigening) aan de orde. Wel varieerde dat per bijeenkomst. In de doelstelling van de bijeenkomst, zat op dit punt een verschil: terwijl bij De Zoekende Ziel de focus lag op het gesprek over levensvragen, stond bij Aan het Woord de uitleg van de Bijbeltekst primair centraal. De setting (een café of een zaaltje met Bijbels) sloot hierop aan. In de praktijk was dit onderscheid in de gesprekken minder duidelijk. Zo werden in het café regelmatig feitelijke vragen gesteld over de Bijbeltekst, en bleef het gesprek op 27 maart daar grotendeels toe beperkt. Tijdens andere bijeenkomsten werd het wel meer persoonlijk. Bij Aan het Woord kwamen veel vragen op over wat precies bedoeld is met een bepaalde gelijkenis, maar werd ook vaak de verbinding gelegd met het persoonlijke levensverhaal. De Bijbelstudieleider deed dit vaak door de vraag in het midden te leggen met welke persoon men zich het meest identificeerde.

Voor Herman - die niet naar De Zoekende Ziel komt, maar wel naar Aan het Woord - was HVW die plek die hem leerde dat je de Bijbel ook persoonlijk kunt lezen. 'Bij Heilig Vuur West maakte ik kennis met mensen die de Bijbel helemaal niet geleerd benaderden, maar heel persoonlijk. Voor hen is de Bijbel een houvast zonder dat ze ervoor hebben gestudeerd.' Een traumatische ervaring maakte deze omgang met de Bijbel voor hem actueel.

Hoewel één van de geïnterviewden (Sandra) aangaf de bijeenkomsten van Aan het Woord links te laten liggen vanwege het studieuze karakter ('Ik ga niet om de theorie uitgelegd te krijgen, daar kan ik niets mee'), kwam ik tot de conclusie dat uitleg en persoonlijke toe-eigening in de verschillende Bijbelstudies constant door elkaar heen liepen. Vergelijking met andere contexten valt buiten de reikwijdte van dit onderzoek. Het is daarom moeilijk te duiden hoe bijzonder dit is. Wel relativeert het de gedachte dat westerse lezers moeilijker verbinding maken tussen de Bijbeltekst en hun persoonlijke leven, of dat er een scherpe tegenstelling zou bestaan tussen studieus en existentieel lezen.

3. Veilige sfeer

Veiligheid is niet een thema dat tijdens de bijeenkomsten zelf vaak expliciet benoemd wordt, het heeft eerder met gevoel te maken. In de interviews komt het thema herhaaldelijk aan de orde. Zo wijst Herman erop dat hij lange tijd met niemand sprak over een traumatische ervaring (het horen van een groepsverkrachting in de woning van zijn onderburen), maar bij HVW een plek vond waar hij dat toch durfde. Ook anderen wijzen op de 'liefdevolle' sfeer waarbij iedereen welkom is. Een illustratie daarvan is ook de bezoeker van De Zoekende Ziel op 26 juni. Aan het eind van de bijeenkomst vertelt hij dat hij bezig is uit een isolement te komen en daarom (met zijn hond) naar deze bijeenkomst was gekomen.

Deze opmerkingen van deelnemers sluiten aan bij mijn eigen gevoel. Aanvankelijk zou ik dit onderzoek uitvoeren op de Zuidas bij De Nieuwe Poort. Voordat ik aanhaakte bij HVW, bezocht ik daar ter oriëntatie een aantal Bijbeltafels. De bezoekers van deze bijeenkomsten waren naar maatschappelijke maatstaven succesvoller en relatief hoog opgeleid. Als onderzoeker voelde ik daar meer spanning. Ik denk dat die te maken had met het feit dat ik me kritischer bekeken voelde.

Veiligheid kan in de eerste plaats verklaard worden door kleinschaligheid. Rogers beschrijft dat leden van een evangelische gemeenschap in kleine groepen kritischer vragen durfden te stellen bij de tekst (Rogers, 2007, 19). Bij HVW is (vrijwel) elke activiteit kleinschalig. Naast kleinschaligheid is het ook een keuze van HVW om iedereen – juist ook mensen met sociale problemen - welkom te heten en ruimte te geven, ook als ze ‘af en toe rare opmerkingen maken’ (Van Berkum). De veilige sfeer hangt in dat opzicht samen met de eerste karakteristiek (vrije interpretatie). Geen enkele gedachte of persoonlijke toe-eigening van de tekst wordt afgekeurd.

Hoewel veiligheid daarom beslist mag gelden als karakteristiek van HVW, zij is niet absoluut. Er zijn ook momenten dat opmerkingen van iemand genegeerd worden of zichtbare irritatie oproepen (verslag Aan het Woord, 21 april). Margreet vertelt daarnaast in het interview dat ze een keer een persoonlijk probleem inbracht, maar dat niemand daarop reageerde. Desondanks beschouwt zij HVW een vluchtplaats voor kwetsbare mensen en vergelijkt ze het met het Romeinse Rijk. ‘Wij zitten als christelijke slaven in de catacomben. Zo voel ik dat. De maatschappij verhardt. Gevoelige mensen gaan zich dan verstoppen in de catacomben.’

5.2 Gemeenschapvorming en Bijbellezen

Ik begon mijn onderzoek met de focus op het Bijbellezen en de interpretatie daarvan, maar in de gesprekken kwam ik er steeds meer achter hoe zeer dit verbonden was met de gemeenschap. Geïnterviewden begonnen over Heilig Vuur West, over de sfeer, over anderen die ze daar ontmoetten. Zij bleken het niet als vanzelfsprekend te ervaren dat ik steeds weer de focus legde op het Bijbellezen, voor hen was het slechts een onderdeel van hun betrokkenheid bij HVW. Vaak gingen de gesprekken een andere kant op en kwam ik na verloop van tijd weer terug op het Bijbellezen. Maar bij de vraag naar de invloed hiervan is het soms lastig te ontrafelen wat de onderscheiden rol van de Bijbel en van de gemeenschap is (zie ook paragraaf 5.3).

Elke vorm van Bijbellezen is beïnvloed door de context waarbinnen iemand leest of gevormd is. Bij Heilig Vuur West speelt daarbij echter een extra dimensie een rol, omdat het nieuwe gemeenschap is, zonder lange traditie. Gemeenschapvorming is het primaire doel van HVW (interview Van Berkum). Enerzijds verklaart dit waarom mensen het veel over die gemeenschap hebben en waarom dit voor hen zo belangrijk is. Tegelijk roept het de vraag op welke rol de Bijbel speelt of kan spelen in zo'n nieuwe gemeenschap. In mijn onderzoek heb ik in ieder geval twee antwoorden op die vraag

gevonden: de Bijbel heeft 1) een sociale, samenbindende functie en 2) een verklarende functie in de zin dat zij duidt wat voor gemeenschap HVW is.

Sociale functie

Allereerst speelde de Bijbel een rol in het verbinden van mensen, de *sociale functie*. Gezamenlijk Bijbellezen is zelf een vorm van gemeenschapsvorming, nog los van de inhoud van die Bijbelstudie. Zo geeft Sandra aan dat ze in de Bijbelstudies van De Zoekende vooral waardeert dat een verbinding wordt gelegd met de eigen levensverhalen. Daardoor is ze veel te weten gekomen over anderen. Margreet geeft aan dat ze zich onder meer bij de activiteiten van HVW heeft aangesloten, omdat ze de yogaschool te individualistisch vond. Ook Frank en Herman noemen de sociale functie van Bijbellezen. Voor Herman zit de waarde ervan vooral in het delen van ervaringen, dat lijkt voor hem bijna een doel op zich.

De vraag is of je voor deze sociale functie per se de Bijbel moet gebruiken. Of met een andere tekst hetzelfde doel wordt bereikt, heb ik niet onderzocht. Voor HVW is het een bewuste keuze om dit doel te bereiken met verhalen uit de Bijbel. Als je teksten als de Koran of de Baghavad Gita zou gebruiken, loop je weg bij de schat uit je eigen traditie, verklaarde oprichter Margrietha Reinders.

Verklarende functie

De Bijbel wordt ook aangehaald om de gemeenschap te duiden, de *verklarende functie*. Het motto van HVW is een tekst uit 1 Johannes 4: 'Niemand heeft ooit God gezien, maar als we elkaar liefhebben, blijft God in ons en is zijn liefde in ons ten volle werkelijkheid geworden.' Het kader van HVW roept dit tekst steeds in herinnering om zich bewust te zijn van de identiteit van de gemeenschap (Van Berkum). Eén keer werd daarnaast tijdens een Bijbelstudie het gedeelte expliciet geïnterpreteerd op het niveau van de gemeenschap. Dat was toen bij Aan het Woord de vraag werd opgeworpen of de deelnemers zich konden identificeren met de aanvankelijke genodigden voor de koninklijke bruiloft (degenen die weigerden te komen). Nee, antwoordde een deelnemer, want wij zitten hier. Een vrouw schakelde de gemeenschap vervolgens gelijk met de mensen die van straat waren geplukt en er pas in tweede instantie bij gekomen zijn (Aan het Woord, 12 mei 2016). Zonder het te weten duidde ze de gemeenschap daarmee op een vergelijkbare manier als oprichter Reinders. Toen de jonge, welvarende Amsterdammers niet geïnteresseerd bleken in het pioniersproject, richtte zij zich op mensen die beschadigd waren en meer aan de rand van de samenleving stonden. 'Uiteindelijk dacht ik: het evangelie is in elk geval voor hen, voor de mensen die verstoken zijn van alles en nog wat. De blinden, lammen en de doven, de armen. Dat is tegelijk een krachtig statement naar de maatschappij. Die is goed voor mensen die het redden, maar wij willen er zijn voor de mensen die het niet redden.'

Sola scriptura?

Dat Bijbellezen en context met elkaar samenhangen, gold als vooronderstelling bij mijn onderzoek. Toch was de verwevenheid tussen Bijbel en gemeenschap sterker dan ik op voorhand had verwacht. Ik de interviews waren ze nauwelijks van elkaar los te maken. Op grond daarvan kun je twee kritische vragen stellen: één aan de protestantse stroming die uitgaat van ‘alleen de Schrift’ (*sola scriptura*) en één aan gemeenschappen zoals HVW waar de Bijbel deel wordt van het sociale proces.

Het *sola scriptura* in strikte zin – dat alleen de Schrift zelf zeggingskracht heeft – heeft in mijn ogen nooit bestaan in de praktijk. De Bijbel is altijd doorgegeven in gemeenschappen en de interpretatie hangt daarmee samen. Iets scherper geformuleerd: de gemeenschap maakt het verschil tussen een dode letter en een levende omgang daarmee. Mijn bevindingen bij HVW laten zien hoe belangrijk het sociale onderdeel is om mensen met de Bijbel bezig te krijgen. Zeker vanuit missiologisch perspectief is het de vraag of je het primaat te zeer bij de Schrift zelf moet leggen. Als je stelt dat de Bijbel net zo goed individueel kan worden gelezen en begrepen (als mensen daar al de discipline voor hebben), is dat misschien wel een recept voor ontkerkelijking. De mensen die ik sprak, wilden de Bijbel graag in verband brengen met hun persoonlijk leven. Maar ze verlangden ook naar een gemeenschap waar die persoonlijke toepassingen tot stand konden komen en gedeeld konden worden.

Aan een gemeenschap als Heilig Vuur West kun je vervolgens wel de vraag stellen in hoeverre de Bijbel nog een zelfstandige, kritische stem is. Gaat er een transformerende of corrigerende werking uit van de Bijbel als iedereen vrij is in de verbinding van het Bijbelverhaal met het eigen leven? Deze vraag komt verder aan de orde in paragraaf 3 van dit hoofdstuk. Van belang is hier nog om op te merken dat ook deze kritische rol door de gemeenschap kan worden ingevuld. In één van de interviews geeft een vrouw (Margreet) aan dat andere deelnemers haar tijdens de Bijbelstudies terugroepen uit haar ‘eigen gelijk’.

Bijbelgebruik en versterking van de gemeenschap

Heilig Vuur West is er vanuit christelijke inspiratie in geslaagd een bijzondere gemeenschap te laten ontstaan in Amsterdam Oud-West. Maar die is ook uitermate kwetsbaar. Ze wortelt niet in bestaande kerkelijke gemeenschap in de wijk, de bezoekers hebben hun eigen (sociale) problemen, en ze vormen bij elkaar ook iets van een samengeraapt gezelschap. Die kwetsbaarheid bleek onder meer bij de overdracht van het leiderschap (zie hoofdstuk 2). Daar komt bij dat de protestantse kerk het beleid heeft dat een pioniersplek na een aantal jaren op eigen benen zou moeten kunnen staan. Hoe kun je zo’n kwetsbare gemeenschap versterken? En als de Bijbel gemeenschapsvormend is, zoals hiervoor betoogd, kan die daarin dan een rol spelen?

Een echt antwoord op die vraag kan ik op grond van mijn onderzoek niet geven, daarvoor heb ik te weinig gericht onderzoek gedaan naar de gemeenschapsvormende kracht van Bijbellezen. Daarnaast is het risico groot dat de je Bijbel en het samen lezen overvraagt als het een middel moet worden om een kwetsbare gemeenschap bij elkaar te houden. Het hierna volgende is dan ook vooral een suggestie om over door te denken, als resultaat van dit onderzoek.

Hoewel HVW zichzelf als gemeenschap definieert aan de hand van de Bijbel, worden bijna alle interpretaties tijdens de Bijbelstudies gemaakt op individueel niveau. Mensen verbinden het Bijbelverhaal met hun eigen levensverhaal en worden daartoe ook uitgenodigd. Op zichzelf is dat gemeenschapsvormend, omdat het delen van die individuele verhalen mensen aan elkaar verbindt. Ik kan mij slechts één moment herinneren dat het verhaal tijdens een Bijbelstudie op gemeenschapsniveau werd geïnterpreteerd (hierboven beschreven onder 'verklarende functie'). Wellicht valt daar op te winnen als daar meer op aangestuurd wordt.

De inhoud van die interpretatie op gemeenschapsniveau (HVW als de armen, de blinden en de lammen) krijg ik overigens niet op één lijn met het pioniersplekkenbeleid. Hoe wil je van zo'n gemeenschap vragen dat het na een aantal jaren financieel en organisatorisch op eigen benen kan staan? Maar dat is - hoewel het raakt aan het Bijbelgebruik - vooral een vraag op beleidsmatig niveau en dat valt buiten het aandachtsgebied van dit onderzoek.

5.3 Heeft Bijbellezen effect?

Het feit dat wereldwijd miljoenen mensen interactie aangaan met de Bijbel, maakt de vraag naar het effect van die interactie urgent, aldus De Wit (De Wit en Dyk ed., 2015, 54). De Wit onderzoekt transformatie als gevolg van het Bijbellezen, en dat kan in zijn visie meerdere vormen aannemen: de tekst kan veranderen, of de lezer, of een andere lezer (idem, 450-454).

Zelf koos ik voor het woord effect, omdat dit een in mijn ogen iets minder vergaande term is dan transformatie. Zelf wil De Wit transformatie overigens ook niet te massief maken. Hoe groter je het maakt, hoe moeilijker het te vinden is, zei hij bij een onderzoekscolloquium, waar ik een voorlopige versie van dit onderzoek presenteerde (onderzoekscolloquium Contextueel Bijbellezen, 30 januari 2018, Vrije Universiteit Amsterdam). Ook als bijvoorbeeld iemand na een Bijbelstudie iets anders tegen de Bijbel aankijkt, is dat een vorm van transformatie. Tijdens diezelfde bijeenkomst bleek er verschil van inzicht te zijn over het onderzoeken van 'effect'. Waar De Wit wel mogelijkheden zag, noemde Hans Snoek het 'glibberig terrein'.

Hoewel duidelijk is dat onderzoek doen naar het effect van Bijbellezen problemen meebrengt, is het belang ervan urgent genoeg om te zoeken naar mogelijkheden. Ik probeer hierin twee gevaren te voorkomen: enerzijds wil ik het begrip effect niet te massief maken, anderzijds wil ik het niet te breed maken. In het eerste geval zou het anders moeilijk te vinden zijn, in het tweede geval wordt het

onderzoek mogelijk te ongericht. Bij de voorbereiding van de diepte-interviews heb ik daarom een bepaalde focus aangebracht. Ik zoek vooral naar de verbinding tussen Bijbellezen en het dagelijks leven. Daarom heb ik in alle interviews - mede op advies van antropoloog Daan Beekers - gevraagd naar voorbeelden daarvan. Ik onderzoek in dit verband twee bewegingen: 1) hoe brengen mensen hun eigen levensverhaal in tijdens de Bijbelstudies en 2) hoe komt de Bijbel en het gesprek daarover terug in hun dagelijks leven? Beide aspecten werk ik hieronder uit, waarbij vooral de tweede iets zegt over het effect van Bijbellezen.

Persoonlijke levensverhalen in Bijbelstudies

De vraag hoe bezoekers hun eigen leven tijdens de bijeenkomsten inbrachten, laat zich goed onderzoeken. Het valt vast te stellen door participatie en waarneming. Er staan veel voorbeelden in de verslagen van mensen die naar aanleiding van het Bijbelverhaal of het gesprek daarover iets van zichzelf vertelden. Zo noemde iemand de eigen situatie van gedeeltelijke werkloosheid (gekoppeld aan het werk van het laatste uur), bracht iemand eigen ideeën in over het 'Aquarius-tijdperk' waarin meer liefde zou heersen (gekoppeld aan het koninkrijk van God), vertelde een deelnemer over het wonen in een tuinhuisje dat hem ontvankelijker zou kunnen maken voor het spirituele (gekoppeld aan de gelijkenis van het zaad) en toen het ging over het 'juk van Christus' deelde een vrouw haar verdriet over het overlijden van haar broer in Nigeria.

Bovenstaande voorbeelden maken duidelijk dat er tijdens de bijeenkomsten verbindingen werden gelegd met het dagelijks leven. Daarbij was de ene ervaring makkelijker universeel te maken (bijvoorbeeld verdriet over een sterfgeval) dan de andere (wonen in een tuinhuisje). Maar in alle gevallen gaat het om een specifieke ervaring van een deelnemer. Tijdens de meeste bijeenkomsten werden deelnemers ook gestimuleerd om die eigen ervaringen in te brengen. Toch betekent dit niet altijd dat daar ook iets mee gebeurt in het gesprek. Zo herinnert Margreet zich in het interview een situatie dat ze zich niet begrepen voelde. 'Toen ik daar een paar jaar geleden kwam, was ik op zoek naar werk. Ik bracht dat een keer in, maar niemand reageerde erop.'

Het aantal niet-westerse deelnemers aan de Bijbelstudies bij HVW was te klein om algemene conclusies te trekken over het verschil tussen westers en niet-westerse Bijbellezers. De suggestie (die onder andere regelmatig naar voren komt in de literatuur over intercultureel Bijbellezen) dat niet-westerse lezers de Bijbel makkelijker in verband brengen met hun eigen levensverhaal kan ik daarom niet goed empirisch toetsen. Tijdens de eerste bijeenkomst van De Zoekende Ziel waren er twee allochtone vrouwen, maar zij hielden zich nogal op de achtergrond. Op 22 mei was er een van oorsprong Nigeriaanse vrouw aanwezig. Zij verbond het Bijbelgedeelte direct aan de ervaring van het verlies van haar broer en haar geloofscrisis toen hij ondanks gebeden niet genas. Dat is een directe

verbinding, maar niet sterk afwijkend in het geheel van de gesprekken bij HVW. Zij kon ook goed uit de voeten met de reactie van andere deelnemers op haar inbreng.

Op grond van waarnemingen valt te concluderen dat tijdens de meeste bijeenkomsten persoonlijke ervaringen worden verbonden met het Bijbelverhaal of het thema. Soms wordt dit expliciet gedaan, maar soms blijkt ook dat mensen die verbinding vooral in hun hoofd leggen. Tijdens de avond over de koninklijke bruiloft vertelt een man aan het eind van de avond dat de Bijbelstudie hem gesterkt heeft in een persoonlijke beslissing. Wat die beslissing is wordt niet duidelijk. Hij houdt het cryptisch ('het heeft te maken met het feit dat je buitengeworpen kunt worden als je aanvankelijk niet reageert'), maar heeft voor zichzelf dus wel een verbinding gelegd. Dit toont een beperking van waarneming als methode: je komt alleen op het spoor wat mensen (verbaal) uiten, hun binnenwereld blijft verder buiten beeld.

Effect van de Bijbel op dagelijks leven

Hoe de Bijbel terugkomt in het dagelijks leven van bezoekers van de bijeenkomsten van HVW, blijkt veel lastiger te achterhalen. Soms geven deelnemers al een hint bij een afsluitende ronde na een bijeenkomst. De hiervoor genoemde reactie ('gesterkt in een persoonlijke beslissing') is daar een illustratie van. Toch is ook dan lastig vast te stellen wat het resultaat in de praktijk is. Zelf kan ik me herinneren dat ik na een bijeenkomst over Mozes en de dochters van Reüel, de gedachte meenam dat je zelf stappen moet zetten om iets te bereiken. Op de terugweg hielp me dat over de drempel om een bericht te sturen, waarover ik nog twijfelde. Je zou dat een bescheiden vorm van 'effect' kunnen noemen in het dagelijks leven, die zich direct na de bijeenkomst manifesteerde.

De diepte-interviews waren voor mij het belangrijkste middel om te achterhalen op welke manier de Bijbel en het gesprek daarover invloed hadden op het dagelijks leven. Daarbij viel op dat deelnemers dat moeilijk konden aangeven, vooral als ik vroeg naar concrete voorbeelden. Zo kon Frank niet op voorbeelden komen, maar was hij er wel van overtuigd dat de Bijbel invloed had op zijn levenshouding. Hij sprak erover in termen als 'positieve energie' of een bron van 'liefde en positiviteit'.

Van de vijf geïnterviewden wordt Sandra mogelijk het meest concreet, als ze vertelt hoe het verhaal van Mozes en de Rode Zee haar helpt bij het overwinnen van obstakels zoals 'uitsluiting, armoede, GGZ, beperking'. Zij geeft daarnaast aan dat ze niet meer is opgenomen in de psychiatrie sinds ze betrokken is bij HVW. Maar in hoeverre dit de invloed is van de Bijbel, de gemeenschap en van andere factoren, is ook voor haarzelf niet te ontrafelen.

Bij de vraag naar de invloed van de Bijbel en de Bijbelstudies is opvallend dat de gemeenschapsvorming sterk in beeld komt. Het verschil wordt gemaakt door het contact met anderen. Zo laat Margreet weten dat voor haar 'het collectieve' iets toevoegt. Andere mensen roepen haar terug uit haar eigen gelijk.

Ook Herman ziet dit als de belangrijkste winst. De Bijbel behoedt hem voor onverschilligheid, maar daarvoor heeft hij andere mensen nodig. Als zij hun persoonlijk verhaal vertellen, wordt hij daarin meegenomen. Alleen leest hij de Bijbel nauwelijks. Het bezoeken van de Bijbelstudies behoedt hem voor 'kluizenaarsneigingen'.

Doordat ik slechts vijf mensen heb geïnterviewd, is het moeilijk vergaande conclusies te trekken op basis van die gesprekken. Maar wat opvalt is dat mensen aan de Bijbel en de bijeenkomsten daarover wel invloed toekennen - ze blijven immers ook komen! - maar het lastig vinden daar concrete voorbeelden van te geven. En voor zover ze voorbeelden hebben, hangen die voor een deel samen met de gemeenschapsvorming en minder met de Bijbeltekst op zichzelf.

Methode en effect

Het interview met Rob bracht met op het spoor van een vergelijking met de Anonieme Alcoholisten (AA). Het was voor mij een voorbeeld hoe empirische hermeneutiek je op een verrassend spoor kan brengen. Rob nodigde mij uit om na het interview met hem mee te gaan naar een bijeenkomst van de AA. Ik stemde in vanuit de gedachte: als het niet direct relevant is voor het onderzoek, helpt het mogelijk wel om vertrouwen te winnen voor het interview. Daarnaast sloot het aan bij het principe van kwalitatief onderzoek om de participanten zelf leidend te laten zijn. Ik heb me daarom laten meenemen en me opengesteld voor zijn verhaal hierbij.

Uiteindelijk leidde de vergelijking met de AA tot een extra dimensie in het gesprek over het effect van de Bijbel. Rob gaf aan dat de manier van Bijbellezen bij HVW voor hem geen veranderende werking had. Daarbij verwees hij naar de strakke methode van de AA (twaalf stappen) die veel meer effect had op zijn leven. Op eenzelfde manier zou hij ook de Bijbel willen benaderen. Hij had onder meer ervaring met de Cursus in Wonderen, die geïnspireerd is door de Bijbel, maar die ook heel methodisch gebruikt. De kern van het boek is vergeving - net als in de stappen van de AA - en er wordt eveneens een soort stappenplan gebruikt. Rob gaf eerlijk aan dat het nogal heftig is ('een soort hersenspoeling'), maar het had op hem veel meer invloed dan een open en vrijblijvende manier van Bijbellezen.

Het gesprek met Rob en het bezoek aan de AA-bijeenkomst heeft invloed gehad op mijn eigen denkproces en waarneming. Ik ging nadenken over de vraag in hoeverre de methode van Bijbellezen invloed heeft op het mogelijke effect. Is een open manier van Bijbellezen, zoals bij HVW gebeurt, te vrijblijvend om tot verandering te leiden? En zou dat anders zijn dan bij een methodische, meer sturende manier van Bijbellezen?

Op een iets andere manier werpt ook Miranda-Feliciano deze vraag op in een artikel over transformatie door samen Bijbellezen. Zij wijst erop dat voor de 'effectiviteit' van de Bijbelstudie de setting en de persoon van de facilitator van cruciaal belang zijn (2004, 263). Om verandering te stimuleren zou de facilitator meer moeten aandringen op concrete actie. Als voorbeeld beschrijft ze Bijbelstudies die

eindigden met een concreet actiepoint per deelnemer. Tijdens de volgende bijeenkomst werd dan gevraagd wat zij dit opgeleverd had. Facilitators kunnen volgens haar dwingender ('more aggressive and personal') aansturen op actie. Ze is zich ervan bewust dat dit - zeker in Europa - kan worden ervaren als inbreuk op de privacy. Toch roept ze op ook in die context te zoeken naar manieren om deelnemers meer aan te sporen tot een persoonlijk antwoord op de Bijbeltekst. 'It is in the nature of the Word to get into our private lives, to become meaningful to us' (Miranda-Feliciano, 2004, 267-268).

Het is allereerst de vraag of HVW zelf met de Bijbelstudies effect op of verandering van deelnemers beoogt. Primair gaat het om het vormen van een gemeenschap en dat blijkt - zoals hiervoor betoogd - plaats te vinden door het gezamenlijk Bijbellezen. Tegelijk is er ook de verwachting dat de Bijbel iets kan uitwerken in het leven van bezoekers (interview Van Berkum). Dit onderzoek werpt de vraag op of de gehanteerde methode daarvoor niet te vrijblijvend is en of een andere methode meer effect zou kunnen hebben. Om de vraag te beantwoorden is meer onderzoek nodig, bijvoorbeeld een vergelijkende studie naar twee praktijken van Bijbellezen: de ene meer open, de ander meer sturend. De keuze voor een vrije of meer sturende manier van lezen, heeft ook een normatieve kant. In hoeverre past een meer dwingende manier van Bijbellezen bij de geloofsovertuiging van een gemeenschap? De voorbeelden uit het interview met Rob (de AA en de Cursus in Wonderen) zijn sterk psychologisch en hangen ook niet per se samen met de Bijbel. Meer sturende vormen van Bijbellezen kun je ook aantreffen in christelijke gemeenschappen met een hele uitgesproken identiteit, zoals reformatorische of evangelische kerken. Mocht blijken dat een dergelijke manier van lezen meer effect heeft, dan kun je daar nog steeds (theologische) moeite mee hebben.

De weg die Miranda-Feliciano wijst is in dit verband interessant, omdat zij twee dingen bij elkaar probeert te houden: openheid en aansturen op effect. Ze bepleit een 'democratic approach' (2004, 264) waarbij elke deelnemer de Bijbel op zijn eigen manier mag begrijpen, maar vindt tegelijk dat facilitators meer dwingend mogen zijn bij het vertalen daarvan in concrete acties (268). Daarvan geeft ze ook een voorbeelden. Die twee sluiten elkaar dus niet per se uit. Toch zijn ook vragen te stellen bij de benadering van Miranda-Feliciano. Als de Bijbel 'van nature' uit is op effect en betekenisvol voor ons wil zijn, zoals zij betoogt (268), waarom heeft het daarbij dan die dwingende aansturing nodig van een facilitator? Kan de Schrift dan niet voor zichzelf spreken? Daarnaast komt dwang (hoe mild ook van vorm) altijd in strijd met de notie van vrijheid. Bij HVW lijkt dat de achtergrond te zijn van een bewuste keuze voor een open manier van lezen. Ik vind dat daar goede argumenten voor zijn, al zal mijn visie daarop zijn gekleurd door mijn persoonlijke ervaring met dwang in een (reformatorische) geloofsgemeenschap (zie hoofdstuk 1). Bij elke keuze voor een methode betaal je uiteindelijk een prijs. Kies je voor een open en vrije interpretatie, dan kan het appèl op het leven minder zijn en ligt vrijblijvendheid op de loer. Kies voor een meer sturende methode van Bijbelstudie, dan gaat dat ten koste van vrijheid en ligt geloofsdwang op de loer.

6. Conclusie

In dit onderzoek heb ik beschreven hoe bij Heilig Vuur West de Bijbel wordt gelezen, heb ik gezocht naar het effect daarvan op het dagelijks leven van deelnemers. Daarnaast heb ik in mijn analyse mogelijke verbanden tussen die twee elementen – manier van lezen en effect op deelnemers – benoemd.

Eén van de dingen waar ik al snel op stuitte in mijn gesprekken met deelnemers, was de onlosmakelijke verbondenheid tussen het Bijbellezen en de gemeenschap, Heilig Vuur West. Het effect van de Bijbel bleek nauwelijks te isoleren van de invloed van het sociale aspect van de gemeenschap. Keer op keer kreeg ik reacties die (ook) gingen over de gemeenschap zelf, terwijl ik daar niet naar op zoek was. Het Bijbellezen was zelf al een vorm van gemeenschapsvorming, onder meer doordat mensen via het gesprek over de Bijbel veel over elkaar te weten kwamen. Daarnaast werd de Bijbel een enkele keer gebruikt om betekenis te geven aan de gemeenschap zelf.

Een mogelijke verklaring voor deze bevinding is de plek waar ik mijn onderzoek deed. HVW is een pioniersplek die gemeenschapsvorming als zijn primaire doel heeft. De mensen die hierop af komen, hebben vaak beschadigingen opgelopen in het leven. Ze zijn op zoek naar verbondenheid, veiligheid en zingeving. In die context ligt het primaat eerder bij de gemeenschapsvorming dan bij het Bijbellezen. Hoewel mijn empirische onderzoek zich beperkte tot HVW, geldt die conclusie mogelijk ook voor andere contexten. De Bijbel wordt doorgegeven in gemeenschappen. En de manier en mate waarop mensen zich erdoor laten beïnvloeden, is verweven met zaken als de heersende (groeps)cultuur en het sociale proces van samen Bijbellezen.

Bij Heilig Vuur West was de leeshouding open en de interpretatie vrij. Mensen werden aangemoedigd op hun eigen manier betekenis te geven aan het Bijbelverhaal. Mede hierdoor werden regelmatig persoonlijke verhalen gedeeld tijdens de bijeenkomsten. Daarnaast werden informatieve vragen gesteld en besproken. Tijdens sommige Bijbelstudies lag daar de nadruk op, terwijl bij andere juist het persoonlijke de boventoon voerde. Uitleg en toe-eigening van de tekst liepen voortdurend door elkaar heen. De stelling dat westerse lezers de Bijbel moeilijk kunnen verbinden met hun persoonlijk leven, is op grond van mijn waarnemingen bij HVW niet te staven.

Lastiger is het om aan te geven welk effect het Bijbellezende had op het dagelijks leven van deelnemers. Een deel van de geïnterviewden gaf aan dat de Bijbel hun leven beïnvloedde, maar vond het moeilijk concrete voorbeelden te geven. Bij voorbeelden die werden gegeven (zoals psychisch welzijn) was de invloed van de Bijbeltekst bovendien niet altijd te onderscheiden van andere factoren, zoals – opnieuw – de gemeenschap. Bijbelverhalen kleurden deze ervaring wel verder in en gaven het een diepere laag.

In mijn analyse heb ik ten slotte de vraag opgeworpen of er een relatie is tussen de open leeshouding bij HVW en de moeite die deelnemers hadden om het effect op hun dagelijks leven aan te wijzen. Op dit spoor werd ik gebracht door één van de geïnterviewden die mij meenam naar een bijeenkomst van de Anonieme Alcoholisten en me wees op de Cursus in Wonderen. De overeenkomst tussen die twee ‘methodes’ was dat ze actief en stapsgewijs aanstuurden op verandering. Binnen het christelijke discours zijn nog andere voorbeelden te bedenken van een meer methodische, persuasieve aanpak, zoals de Alpha Cursus (al verschilt het sterk per cursus of cursusleider hoe sturend die is). Om erachter te komen of een sturende methode van Bijbelstudie meer effect heeft op deelnemers dan een open leeshouding, zou vervolgonderzoek vereisen.

Literatuur

- Oeds Blok en Matthijs Vlaardingerbroek, *Survivalgids pionieren. Praktijkverhalen van creatieve gemeentestichting* (Arnhem 2016).
- Doing Contextual Bible Study: A Resource Manual (Ujamaa Centre, Durban 2014).
- Gemeente Amsterdam, Gebiedsanalyse 2015. Oud-West/De Baarsjes, Stadsdeel West, via: https://www.ois.amsterdam.nl/pdf/2016_gebiedsanalyse_5.pdf
- Paul Martens, 'Kierkegaard and the Bible', in: John Lippitt and George Pattison (eds.), *The Oxford Handbook of Kierkegaard* (Oxford 2013) 152-165.
- Evelyn Miranda-Feliciano, 'Shaping our lives, transforming our communities, reaching out to the world. The power of reading the Word together', in: Hans de Wit, Louis Jonker, Marleen Kool, Daniel Schipani (eds.), *Through the Eyes of Another. Intercultural Reading of the Bible* (Elkhart 2004), 261-272.
- Arie Molenaar, 'Listening with the heart. The reading experiences of the Dutch groups', in: Hans de Wit, Louis Jonker, Marleen Kool, Daniel Schipani (eds.), *Through the Eyes of Another. Intercultural Reading of the Bible* (Elkhart 2004) 89-117.
- Paul Ricoeur, 'What is a Text? Explanation and Interpretation', in: David M. Rasmussen, *Mythic Symbolic Language and Philosophical Anthropology: a Constructive Interpretation of the Thought of Paul Ricoeur* (Den Haag 1971), 135-151.
- Andrew Rogers, 'Ordinary hermeneutics and the local church', in: *The Bible in Transmission*, summer 2007, 18-21.
- Margrietha Reinders, *Heilig Vuur. Een pioniersreis voor beginners* (Arnhem 2016).
- Charlene van der Walt and Kim Barker, 'Making the Circle Safer: Intercultural Bible Reading in the Context of Sexual Violence (A Dialogue within South Africa)', in: Hans de Wit en Janet Dyk (eds.), *Bible and Transformation. The Promise of Intercultural Bible Reading* (Atlanta 2015).
- Ignacio Antonio Madera Vargas, "'We Are So Beautiful": Reading the Bible and Transforming Life (A Dialogue between Colombia and The Netherlands)', in: Hans de Wit en Janet Dyk (eds.), *Bible and Transformation. The Promise of Intercultural Bible Reading* (Atlanta 2015) 307-313.
- Fred Wester, Adri Smaling, Lambert Mulder (red.), *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek* (Bussum 2000).
- Hans de Wit, 'Bible and Transformation: The Many Faces of Transformation', in: Hans de Wit en Janet Dyk (eds.), *Bible and Transformation. The Promise of Intercultural Bible Reading* (Atlanta 2015).

- Hans de Wit, Louis Jonker, Marleen Kool, Daniel Schipani (eds.), *Through the Eyes of Another. Intercultural Reading of the Bible* (Elkhart 2004).
- Hans de Wit en Janet Dyk (eds.), *Bible and Transformation. The Promise of Intercultural Bible Reading* (Atlanta 2015).

Interviews

- Willemien van Berkum, 7 april 2016
- Ole van Dongen, 4 mei 2016
- Margrietha Reinders, 28 april 2016

Observaties

- De Zoekende Ziel: 27 maart 2016, 24 april 2016, 22 mei 2016, 26 juni 2016
- Aan het Woord: 10 maart 2016, 21 april 2016, 12 mei 2016
- Heilig Vuur Viering 10 april 2016
- Buurtmaaltijd 2 juni 2016

Diepte-interviews

- Margreet, 14 april 2016
- Frank, 18 april 2016
- Herman, 19 april 2016
- Sandra, 2 juni 2016
- Rob, 21 juni 2016

Bijlage 1: vragenlijst diepte-interviews

A. Sociale achtergrond

Leeftijd

Opleiding

Werk

Relatie(s)

Wortels

Relatie tot Amsterdam

B. Levensbeschouwelijke achtergrond en relatie tot de Bijbel

Bent u gelovig?

Kerkelijk?

Zo ja, waar, hoe bent u er terechtgekomen, hoe beleeft u dat?

Zo nee, wat is uw levensbeschouwing?

Wat zijn voor u de belangrijkste waarden in het leven?

Bent opgegroeid met de bijbel?

Leest u in de bijbel?

Waar, wanneer, hoe vaak?

Bent u daar in het dagelijks leven mee bezig?

C. Relatie tot activiteiten Heilig Vuur West

Hoe bent u daar terechtgekomen?

Hoe vindt u het daar?

Hoe belangrijk is het voor u dat de Bijbel uitgangspunt is van de activiteit?

Brengt u uw persoonlijke vragen in tijdens zo'n bijeenkomst? Welke?

Bent u wel eens tot een ontdekking (iets nieuws) gekomen tijdens een bijeenkomst?

Komt wat u daar bespreekt wel eens terug in uw dagelijks leven? Kunt u daar voorbeelden van geven?

Verandert het uw (kijk op) leven? Hoe?

Bijlage 2: verslagen en transcripties

Verslagen van de bijgewoonde Bijbelstudies (Aan het Woord en De Zoekende Ziel) en transcripties van (diepte-)interviews zijn digitaal beschikbaar in een afzonderlijk document.